މުޙައްމަދު ބުނު ޔަޒީދު އަބޫ އަބްދި الله އަލްޤަޒްވީނީ، ސުނަނު އިބްނު މާޖާ، ދާރުލްފިކުރު، ބާބު ޙައްދު އައްޒާނީ

މުޙައްމަދު ބުނު އިސްމާޢީލް އަބޫ އަބްދިالله އަލްބުޚާރީ އަލްޖަޢުފީ، ޞަޙީޙުލް ބުޚާރީ ، ދާރުއިބްނުކަޘީރު ، އަލްޔަމާމާ، ބައިރޫތު

ޖޒ: މުޙައްމަދުއްޝަރުބީނީ، މުޣްނީ އަލްމުޙްތާޖު އިލާ މަޢުރިފަތި މަޢާނީ އަލްފާޡުލްމިންހާޖު ، 2/563-587، ދާރުލް ފިކުރު ، ތަޙްޤީޤު: މަކްތަބާ ދާރުލްބާޒު، މައްކާ

އިސްމާޢީލް ބުނު މުޙައްމަދު އަލްޢަޖްލޫނީ، ކަޝްފުލްޚަފާ ވަމުޒީލުލްއިލްބާސް ޢައްމާ އިޝްތަހަރަ މިނަލްއަޙާދީޘް ޢަލާ އަލްސިނަތިއްނާސް ، 1 / 73 ، ޞަފްޙާ : 166 ، ތަޙްޤީޤު ކުރީ: އަޙްމަދު އަލްޤަލާޝް، ޗާޕު: 3 ، 1983މ .

ޢަބްދުލްޤާދިރު ޢައުދާ ، އައްތަޝްރީޢުލްޖިނާއީ، ޞަފްޙާ 1424 ، މުޤާރަނަތު ބިލްޤާނޫނު އަލްވަޟްޢީ. ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ބުނު މުޙައްމަދު ބުނު

ޤާސިމް އަލްޢާޞިމީ، ޙާޝިޔަތުއްރައުޟިލްމުރްބިޢު ޝަރުޙު ޒާދުލްމުސްތަޤްނިޢު، 7 / 110

ތަޙްޤީޤު ކުރީ: އަލްމަކްތަބުލްއިސްލާމީ، ބައިރޫތު.

ޙާޝިޔާ: ސަޢުދު ބުނު ޢަބްދުالله، އަލްމަޢޫނަތު އަލްޤަޟާއިޔާ، ރިޔާޟް، މ : ، 1997.

އަބޫ މުޙައްމަދު ޢަބްދުލްޙައްޤު ބިން ޣާލިބު ބިން ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބިން ޢަޠިއްޔާ އަލްއަންދަލުސީ، ދިރާސަތު ބައި ، 1/77،ޗާޕު ކުރި ތަން: ދާރުލްކުތުބިލް ޢިލްމިއްޔާ ބައިރޫތު، ލުބުނާން، - 1419ހ - 1998 މ، ފުރަތަމަ ޗާޕު: ތަޙްޤީޤު ކުރެއްވީ މުޙައްމަދު ޙަސަން މުޙައްމަދު .(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

ޝިހާބުއްދީން އަޙްމަދު އައްނުވައިރީ، ނިހާޔަތުލްއަރަބު ފީ ފުނޫނިލް އަދަބު ، 2/194، ޗާޕުކުރި ތަން: ދާރުލް ކުތުބިލް ޢިލްމިއްޔާ، ބައިރޫތު، ލުބުނާން - 1424 ހ - 2004 ، ފުރަތަމަ ޗާޕު، ތަޙްޤީޤު ކުރެއްވީ: މުފީދު ޤަމީޙާ އާއި ޖަމާޢަތެއް .(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ). -އަލްޤާޟީ ނާޞިރުއްދީން ބިން ޢަބްދުالله، އިބްނު އަލްބައިޟާވީ، ޝަރަޙު ސުނަނު އިބްނު މާޖާ، 1/3377، ޗާޕުކުރި ތަން: ދާރުލްކުތުބިލްޢިލްމިއްޔާ، ބައިރޫތު ، ލުބުނާން ، - 1418ހ - 1998، ފުރަތަމަ ޗާޕު: ތަޙްޤީޤުކުރެއްވީ މުޙައްމަދު ޢަބްދުލްޤާދިރު އައްސަޔްޔިދު.(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

އަލްޙާކިމު އިބްނުލްބައްޔިޢު އައްނައިސާބޫރީ، އަލްމުސްތަދްރަކު ޢަލާ އައްޞަޙީޙައިން ، 2/48، ޙަދީޘް ނަންބަރު: 5702، ޗާޕުކުރި ތަން: ދާރުލްކުތުބިލްޢިލްމިއްޔާ، ދެވަނަ ޗާޕު ، 1995މ.

އަލްޙާކިމު އިބްނުލްބައްޔިޢު އައްނައިސާބޫރީ، އަލްމުސްތަދްރަކު ޢަލާ އައްޞަޙީޙައިން ، 1/501، ޙަދީޘް ނަންބަރު:: 3399.

ޝަމްސުއްދީން އައްސަރަޚްސީ، އަލްމަބްސޫޠް ފީ ފުރޫޢިލް ޙަނަފިއްޔާ، ޗާޕުކުރި ތަން، ދާރުލްފިކުރު، 1/ 378،ތަޙްޤީޤު ކުރެއްވީ: ޚަލީލް މުޙްޔިއްދީން އަލްމައިސް، ޗާޕުކުރި ތަން: ދާރުލްފިކުރު، ބައިރޫތު ، ލުބުނާން، 2000މ.

އަބޫދާއޫދު ސުލައިމާން ބިން އަލްއަޝްޢަޘު ބިން އިސްޙާޤު ، ސުނަނު އަބޫދާއޫދު، ކިތާބުލް އަދަބު ، ބާބު ފީ ޙައްޤިލް ޖާރު

އަބޫދާއޫދު ސުލައިމާން ބިން އަލްއަޝްޢަޘު ބިން އިސްޙާޤު، ސުނަނު އަބޫދާއޫދު، ކިތާބުލް އަދަބު ، ބާބު ފީ ޙައްޤިލް ޖާރު

އިބްނު ޙަޖަރު އަލްޢަސްޤަލާނީ ، އަލްއިޞާބާ ފީ ތަމްޔީޒިއްޞަޙާބާ ، 1/36، ޗާޕުކުރި ތަން: ދާރުލްކުތުބިލްޢިލްމިއްޔާ ، 2001މ.

-އަބޫދާއޫދު ސުލައިމާން ބިން އަލްއަޝްޢަޘު ބިން އިސްޙާޤު ، ސުނަނު އަބޫދާއޫދު، ކިތާބުލް އަޤްޟިޔާ، ބާބު ފީ ޤަޟާއިލް ޤާޟީ އިޛާ އަޚްޠައަ ބާބު ޙުކުމް ފިޔަވައި

-އަލްބުޚާރީ، އައްޞަޙީޙުލްބުޚާރީ، ކިތާބުލް އަޙްކާމް، ޝަރަޙަ ރަޝީދު ލުޢަޤާ، ކިތާބުލް ޙިޔަލު، ބާބު ދަރަޖާތުގެ ފަހުން ހަމަ އިޖުތިހާދު ކުރާ ބަޔަކު ލުކުރުން ޤާޟީ ކުރަނީ ވިޔަފާރީ ތަކަށް ، 1/289، .)(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).ބައްލަވާ! އަބޫދާއޫދުގެ ސުނަނު ކިތާބުލް އަދަބު، ބާބު ފީ ޙައްޤިލް މާލު ތަކުގެ ހުކުމް، އަޙްކާމުލް ޤާޟީ އަޤްޟިޔާ ދީން ކަމަށް ވިޔަފާރި ލުކުރުން، ބާބު އިޖުތިހާދު ދީން ޤާޟީ ކުރަނީ ވިޔަފާރީގެ ވިޔަފާރިން .)(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

-އަބޫދާއޫދު ބިން އަލްއަޝްޢަޘު ބިން އިސްޙާޤު އަލްބުޚާރީ، ޢަބްދުލްޤާދިރު އަލްޢަސްޤަލާނީ، ތަފްސީރުލް ޤުރްއާން ޝަރަޙު ބުލޫޣުލްމަރާމް، ކިތާބުލް އަޤްޟިޔާ ބާބު: (إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ)الْآيَةَ ،ޗާޕުކުރި ތަން: ދާރުލްމަޢްރިފާ، ބައިރޫތު، 1379، .(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

އަބޫދާއޫދު ސުލައިމާނު ބުނުލްއަޝްޢަޘް ބުނު އިސްޙާޤް، ސުނަނު އަބީދާއޫދު، ކިތާބުލް ޙުދޫދު، ބާބުން ފިލްޙައްދި ޔަޝްފަޢު ފީހި. އަދި ބައްލަވާ! ޙާކިމް ބުނު ޢަބްދުﷲ އަލްނައިސާބޫރީ، އަބޫ ޢަބްދި ﷲ ، މުސްތަދްރަކު ޢަލާ ޞަޙީޙައިން، 1/94، 2/335.، ބައިހަޤީ ފިސުނަނިލްކުބްރާ، ތަޚްރީޖު: ޝުޢައިބް އަލްއަރްނާއޫޠު، ބައިރޫތު (އަލްމަކްތަބަތުލް އިސްލާމީ).

މުޙައްމަދު ބުނު އިސްމާޢީލް އަބޫ ޢަބްދުﷲ އަލްބުޚާރީ އަލްޖުޢުފީ، ޞަޙީޙުލް ބުޚާރީ، ޢިލްމުލް މަޣާޒީ، ބާބު: ޤިއްޞަތު މަން ޝަހިދަ ބަދްރަން

އިބްނު ޤައްޔިމް އަލްޖައުޒިއްޔާ ޝަމްސުއްދީން މުޙައްމަދު ބުނު އަބީބަކުރު ،އައްޠުރުޤުލް ޙުކްމިއްޔާ ފިއްސިޔާސަތިއްޝަރުޢިއްޔާ، ޞަ: 28، (ޤާހިރާ މަޠްބަޢަތު) ،ތަޙްޤީޤު: ޑޮކްޓަރު މުޙައްމަދު ޖަމީލް، ދިމަޝްޤު، މަކްތަބަތު

މުޙައްމަދު ބުނު އިސްމާޢީލް އަބޫ ޢަބްދުﷲ އަލްބުޚާރީ އަލްޖުޢުފީ ޞަޙީޙުލް ބުޚާރީ ، ޢިލްމު ބައްޢުލް ޚަލްޤި ، ބާބު

(وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ إِلَى قَوْلِهِ وَفَصْلَ الْخِطَابِ)

މުސްލިމް ބުނުލްޙައްޖާޖް އަބޫލްޙުސައިން އަލްޤުޝައިރީ އައްނައިސާބޫރީ، ޞަޙީޙު މުސްލިމް، ޢިލްމުލް ޙުދޫދު، ބާބު ޙައްދުލް ޚަމްރި

ބާބުއްސިޔާސަތި އަލްޙައްދި ފިއްސިޔާސަތި ދިޔާ މުސްލިމުން

މުސްލިމް ބުނުލްޙައްޖާޖް އަބޫލްޙުސައިން އަލްޤުޝައިރީ އައްނައިސާބޫރީ، ޞަޙީޙު މުސްލިމް، ޢިލްމުލް ޙުދޫދު، ބާބު ޙައްދުލް ޚަމްރި

ބާބު އަލްޙަދު މަން މައުރީ ފިއްޤައްރިބުން ޖު މަނުސޫޚުން އަދަ ސާޤިޠުން އަރްޢަބީނި މުސްތަމައްސިކުލްޤައްސަމި

ޝަރްޢީ ދިން ޙައްދުސް ސިޔާސިއްޔާ

މުސްލިމް ބުނުލްޙައްޖާޖް އަބޫލްޙުސައިން އަލްޤުޝައިރީ އައްނައިސާބޫރީ، ޞަޙީޙު މުސްލިމް، ޢިލްމުލް ޙުދޫދު، ބާބު

އަލްއިސްތިޢާނަތު އަލްޤާޟީ އަލްމާލިކީ އަލްމާލިކިއްޔާ

އަބޫޢަބްދުﷲ ދާރިމީ ބުނު ޝަރީފުއްދީން (ޝަރަޙު މުސްލިމް ޝަރަފުއްދީން) އަލްމިންހާޖް ޝަރަޙު ޞަޙީޙު މުސްލިމް ބުނިލްޙައްޖާޖް، ޢިލްމުލް ޙުދޫދު ފިލްޙުދޫދި ވަލްތަޢުޒީރާތި ވަލްޙިމާޔާތި، ބާބު ޤަދްރު އަސްވާޠު އައްތަޢުޒީރު ﷲ މިނާ (އަލްމަކްތަބަތުލް އިސްލާމީ).

އަބޫދާއޫދު ސުލައިމާނު ބުނު އަލްއަޝްޢަޘް ބުނު އިސްޙާޤް، ސުނަނު އަބީދާއޫދު، ކިތާބުލް ޙުދޫދު، ބާބުން ފިލްޙައްދި ޔަޝްފަޢު ފީހި

ޝައުކާނީ ބުނު މުޙައްމަދު އަލްޔަމަނީ، ނައިލުލްއައުޠާރު ޝަރަޙު މުންތަޤަލް އަޚްބާރު، 8/66، ޢިލްމުލް ތަޢުޒީރާތި، ބާބު އިސްތިޙްބާބު ސިޔާސަތު ބިއްސިޔާސާތު ވަލްޙުދޫދު ، ތަޙްޤީޤު: މުޙައްމަދު މުޙްޔިއްދީން އަބްދުލްޙަމީދު، ބައިރޫތު، ދާރުލް ފިކްރު، 1406 – 1986 މ، ތަޢުލީޤު ޝައިޚު: އަބޫބަކުރުލްޖަޒާއިރީ އަބޫ ޒައިދު (އަލްމަކްތަބަތުލް އިސްލާމީ).

އަބޫބަކުރު އަބޫބަކުރުބުނު އަލްޢަރަބީ އަޙްކާމުލް ޤުރުއާން، ތަޙްޤީޤު ، ޞ 487، ސާމީ ބަދަވީ ބާބު ، ދީ ޢިލްމު މަން ޤައުލު މުސްލިމުން ބިސަބަބިލްޢައްޝާޤީ، ތަޢުލީޤު ޝައިޚު: މުޙައްމަދު އަބޫބަކުރު ޙަސަން، ޤާހިރާ ، 1962މ.

ރިފަރެންސް ލިސްޓް

އަބޫއިސްޙާޤު އަލްމުވާފަޤާތު ބިން މުޙައްމަދު އަލްލަޚްމީ، އައްޝާޠިބީ ފީ އުޞޫލިއްޝަރީޢާ، 1/557،
އަލްމަކްތަބަތުލް ތިޖާރިއްޔަތުލްކުބްރާ، ބައިރޫތު ، 1399ހ - 1979މ، ތަޙްޤީޤް ޢަބްދުﷲ ދިރާޒް : އަލްޢަރަބިއްޔާ މިޞްރު
މުޙައްމަދު ޙަސަނު އައްބާނީ.(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

ވިޒާރަތުލްއައުޤާފު ވައްޝުއޫނިލް އިސްލާމިއްޔާ، އަލްމަވްސޫޢަތުލް ފިޤްހިއްޔާ އަލްކުވައިތިއްޔާ، އަލްކުވައިތު ، 14/90،
ޒަތުއަލްސަލާ! ޠަބްޢާ : ކުވައިތު.(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

މުޙައްމަދު ރަޝީދު ރިޟާ، މުޚްތަޞަރު ތަފްސީރު އަލްމަނާރު، 1/403.

ވިޒާރަތުލްއައުޤާފު ވައްޝުއޫނިލްއިސްލާމިއްޔާ، އަލްމަވްސޫޢަތުލްފިޤްހިއްޔާ އަލްކުވައިތިއްޔާ، އަލްކުވައިތު، 14/90،
މިސްކުއްލާ ރައީސް ،.(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

އިބްނު ޤުދާމާ މުވައްފަޤުއްދީން އަބޫ މުޙައްމަދު ބިން އަޙްމަދު، ޢަބްދުﷲ މަޤްދިސީ ޖަމާޢީލީ ދިމަޝްޤީ ޞާލިޙީ ޙަންބަލީ ،
3/326، ރަސޫލުﷲ: މުޢަލްލަފާތު ޢަލީ ޚާދިމު ރަޝީދު ޢަބްދުލްމަޤްޞޫދު - ބައިރޫތު- އަލްކުވައިތު
—،ލްއިސްލާމީ ސަޢީދު ،ތަޙްޤީޤް ޑޮކްޓަރ: އައްޝައިޚު ޝުޢައިބުލްއަރްނާއޫޠު ޢަލީ އައްޝައިޚު ޢަބްދުލްޤާދިރު
އަރްނާއޫޠު :

ވިޒާރަތުލްއައުޤާފު ވައްޝުއޫނިލްއިސްލާމިއްޔާ، އަލްމަވްސޫޢަތުލްފިޤްހިއްޔާ އަލްކުވައިތިއްޔާ، އަލްކުވައިތު ، 14/90،
ޠަބްޢާ: ކުވައިތު، އަލްމުޢުތަމަދު ފިޤްހީމާއިލް، (އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

އައްސުޔޫޠީ ،އަލްއަޝްބާހު ވައްނަޒާއިރު، 1/287، ދާރުލް ކުތުބުލް ޢިލްމިއްޔާ .(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

މުޙައްމަދު ބިން އިސްމާޢީލް އަބޫ ޢަބްދުﷲ އަލްބުޚާރީ އަލް ޖަޢުފީ، ޞަޙީޙުލް ބުޚާރީ، ކިތާބުލްއީމާނު ބާބުލްއިސްތިޙްޔާ،
ބާބު މަޙަބްބަތު ސަޙާބީ ބިނީ މުޢާޛު ރަޟިޔަ ﷲ ޢަންހު

އަބޫދާއޫދު ސުލައިމާން ބިން އަލްއަޝްޢަޘު ބިން އިސްޙާޤު، ސުނަނު އަބީ ދާއޫދު، ކިތާބުލް ޖިހާދު، ބާބު ފީ އައްޔާމި
ޖާރިޔާ ބިލްޖިހާދު

އަބޫދާއޫދު ސުލައިމާން ބިން އަލްއަޝްޢަޘު ބިން އިސްޙާޤު، ސުނަނު އަބީދާއޫދު، ކިތާބުލް ޖިހާދު، ބާބު ފީ އަލްޖިހާދު
ފީއްޔާމިން ވަޤުއިރާ

ވިޒާރަތުލްއައުޤާފު ވައްޝުއޫނިލްއިސްލާމިއްޔާ، އަލްމަވްސޫޢަތުލްފިޤްހިއްޔާ އަލްކުވައިތިއްޔާ، އަލްކުވައިތު،14/90.،
(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

ސައީދު ބިން ޢަބްދުލް ޤާދިރު އަލްބާޝަންފަރު ،އަލްމުޢުތަމަދު ފީ ފިޤްހި ޝާފިޢީ ދިރާސާތު ފިޤްހިއްޔާ އަލްމުޤާރަނާ
ބިލްއަދިއްލަތި ފިޤްހިއްޔާ ބިނާ ޢަލާ ފިޤްހިލް މަޛާހިބިލްއަރްބަޢާ އައްސުއޫދިއްޔާ ޠަބްޢާ ދާރުލްޤަލަމް ،
1/683،ދިމަޝްޤު ޢަލީ އަލްޖާމިޢާ އަލްއިސްލާމިއްޔާ ،ޢަލީގަޑު ޖާމިޢަތުލްޢުލޫމިލްއިސްލާމިއްޔާ، ކަރާޗީ ޕާކިސްތާން 1427
(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

މުޙައްމަދު ބިން ޢަލީ އަޝްޝައުކާނީ، ނައިލުލްއައުޠާރު، މުންތަޤާލް އަޚްބާރު، 2/28، ދާރުލްޙަދީޘް
މިޞްރު.(އަލްމަކްތަބަތުއްޝާމިލާ).

ނިންމުން

ވީމާ، މައްސަލާގައި ބޭނުން ކަސަދުގެ ޝަރީޢަތާއި އަދަބުދިނުމުގައި ވިދާޅުވި އުޅުނުކުރުމަށްފަހު ދީނާ މުސްތަޤްބަލުގައި ދީނުމާއި އަދަބު ދިނުން ހުއްޓަ ނުވާނެކަމެވެ. އަދި ނަފްސާނީ އުޤޫބާތް ވެސް ދަރުބާރު އެއީ އެންމެ ރަނގަޅު ގޮތްތަކެވެ.

އެއީ އެކަށައަޅާފައިވާ ގަވާއިދާ ތަޢާރުޒުވާ ޙާލަތްތަކުގައި އެކަށައަޅާފައިވާ ގަވާޢިދެއް ފަރުވާދޭ މިންވަރު ޝަރީޢަތުން ސާބިތުވާކަށް ކުރެވޭނެއެވެ." މިގޮތުންނާއި ދާއިރާގައި ގާއިމުވާ ހުކުމް ކުރެއްވުމުގެ މަސްލަޙަތުގެ ކަރުދާހާ ބެހޭ ހުކުމްތަކުގެ ސަބަބުން ސާބިތުވާ ކަމެވެ.

މިގަވާއިދަށް ނެގިފައިވާ ދަލީލުތައް:

މިގަވާއިދުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ މަޤްޞަދަކީ މާތް الله ގެ ޝަރީޢަތުގެ މަޤްޞަދު ހާސިލުވުމެވެ. އަދިހެން ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމްތަކާ ގުޅޭ ދީނީ މާތް الله ގެ ޝަރީޢަތަކީ މަޤްޞަދުތަކުގެ ބިނާވެފައިވާ ޝަރީޢަތެއްކަމަށް ބަލާފައި މަޤްޞަދުތައް އޮޅުމަކީ ތިރީގައިވާ ދަލީލުތަކުން ސާބިތުވެއެވެ. އަދި އެއީ އެކަން ފުރިހަމަކުރުމަށް ތިބޭނެ ޤާނޫނުގެ ދުސްތޫރީ ޚިދުމަތެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި މާތް الله ގެ ޝަރީޢަތުގައި ބަލަން ބޭނުންކުރަމުންދާނީ ފުރިހަމަ ގޮތެއް ކަމުގައި ވެއެވެ.

ތިންވަނަ ގޮތް

ދަލީލުތަކުގެ ތެރޭގައި ޤާނޫނީ އުސޫލުތަކެއްގެ އެއްގޮތް ފަރާތްތަކާއި ސާބިތު ދައުވާ މަޤާމުތަކުން ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ޙުކުމްތަކުން

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا-، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ: «إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ، فَأَقْضِي عَلَى نَحْوِ مَا أَسْمَعُ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا، فَلَا يَأْخُذْهُ فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ». أُمّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ގެ ރިވާޔަތުން ވެއެވެ.

އެކަމަކާ ދިމާވެއެވެ. ތަޙުގީގަކުރަން ސާބިތުކުރުމަށް ބަޔާންކޮށްދީފައި ވާގޮތް އެކަމާދޭތެރޭ ދެކުނު ޙުކުމްތަކަށް ހަވާލާދެއްވިއެވެ. "ތަޙުގީގަކުރުން ހުކުމްތަކާ ގުޅޭ ހުށަހެޅުމެއް އިސްލާމީ ފިޤްހުގައި ހުކުމްކުރުމުގެ ތަރަހައިން ޝަރީޢަތުގެ ޤާނޫނުތަކުގެ އުސޫލުންނެވެ. އަދި ޝަރީޢަތުގެ ޤާނޫނީ ދުސްތޫރުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އިސްލާމީ ފިޤުހުގެ މައިގަނޑު ފިޤުހުގެ ކާމިޔާބު އެއްބަސްވާ އެކިއެކި ބަސްބަހުން ބަޔާންކުރާ ބަލަމަކު ތަފާސް ސީދާ ގޮތެއް ތަކުރާރުކުރެވިފައިވާ ހުކުމްތަކުގެ ފުރިހަމަ ދައުލަތުގެ ކަމަށް ބެލެވެއެވެ. މިހެން ކަނޑައެޅުމުގެ ސުންނަތުގެ ޤާނޫނީ އަސާސްތަކުގެ ބުނުމެވެ. ހުކުމްތަކުގައި ފުރިހަމަ ކާމިޔާބު ހުކުމްކުރަށް ބަލާނީ (އެއީ އޮންނަ ބަޔާން ފުރިހަމަ އޮތީ) ގޮތަކަށް ބާރުތަކުން ބެހެން އަމަލުކުރެވޭނެއެވެ! އެއީ (އެހެންނަމަވެސް) ހުކުމްކުރެވޭ ފުރިހަމަކުރެވޭ ހަވާލާކުރެވޭ ހުކުމްތަކުގެ ބަސްކޮށް ސާބިތުވަމުން ކުރިއަށްދެއެވެ."

ދަލީލު ނެގިފައިވާ ގޮތް

ޤާނޫނުގައި ބުނެފައިވާ ފަރާތްތަކުގެ މައްސަލަ ބެލުމެވެ. އެއީ ތަޙުގީގު އަސާސެއް އިސްތިސްނާކުރެވެ. «عَلَى نَحْوِ مَا أَسْمَعُ»"(ފެނޭ ތަޙުގީގަކުރުން ހުކުމްތަކަށްވުރެ) ތަޙުގީގަކުރުން އަދާކުރާ ފަރާތްތަކުގެ މައްސަލަ ބެލުމެވެ."

ދެއްކޭ އެކިގޮތެއްގެ ދަލީލާ ބަޔާންވާ މައްސަލަ ބެލުމަށް ހުއްދަވޭ. އަދި ފުރުސަތުދޭ ހުށަހަޅާ ބަޔާނަކުން ދިފާޢުކުރުމުގެ ފުރުސަތު ދިނުމަށް ބަލައިގަނެފައި ފާހަގަކޮށްފައި އިސްތިސްނާ ތަޙުގީގަކުރުމަށް ހުށަހަޅާފައިވާ ދަލީލުތަކާއި ދަޢުވާ ހުށަހަޅާފައި ދެމެހެއްޓުމަށް ހުއްދަ ދިނުމުގެ ފުރިހަމަ މައްސަލައާއި ގުޅޭ ކަމެވެ.

މުޖުތަހިދުގެ އިޖުތިހާދު ފިޔަވަ އަދި ޝަރީޢަތުގެ ޤާނޫނީ އުސޫލު ގޮތް

މުޖުތަހިދުގެ އުސޫލު ކުރާހުރި ބިނާކުރި ދަލީލުގެ ގޮތުގެ ބަޔާންކުރެވޭ. އަދި ޝަރީޢަތުގެ ފިޤުހުގެ އިޖުތިހާދުގެ ތެރެއިން އެތައްގުނަ ގޮތްގޮތުގެ ބަލާއިރު ފުރިހަމަކުރާ ފާހަގަކޮށްފައި ބޭނުންވާ ގަޑީ ސާބިތުކުރެވޭ. ސަލާމަތީ އެމްބަސީ ބަޔާނު ޤާނޫނަށް ފުރުސަތުދޭށެވެ. އެއީ ތަފާތު ހުކުމްތަކުގެ ގަޑީ ސާބިތުކުރި ތަޙުގީގުން ބަޔާނު ޤާނޫނުގެ ގަޑީ ޤާނޫނުކުރުމަށް ތަޢާރުފުކުރަން ފެންނަށެވެ.

ތިރުމިޒީގައި އައިސްފައި ވެއެވެ. «فإنَّ الإمامَ لئن يُخْطِئَ في العَفْوِ خَيرٌ مِن أن يُخْطِئَ في العُقُوبَةِ». އެއީ

އަދަބުދިނުމުގައި ޤާނޫނުގައި ތަޙުގީގުކުރުމަށް މަޢުލޫމާތުގައި ތަޙުގީގުން އިޖުރާއަތް ހަރަކާތް ބަޔާންކޮށް ވާނެއެވެ.

އާނގެ (އަބަރީ ރިސްތާ ކަޅިހާގެ ދިހާގެ) ހުވާފުރަވައި މިބާއަރު އަހަން ގޮތުގައި ނުވެއެވެ. އަނިޔާ ބަލިކަށިކަމުގެ ދިހާ ދޮންނުވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އާންމަނީ ފާޚިރަކަވެ. އައްވަސް ކަމަކުން ރައްކާތެރިވާ ދިހާއް ނުނުވެ. ހުވާކުރުމަށް ދެކެވޭ ކަނޑަކަނޑަކުން ވަސް އަޅައިގާ ދިހާއް ނުނުވެ. އަނިޔާ ސަލާމަތް ސަޙާބާއި ބަހަމްވަމުޅާއި އިތުރު އަކަލާގެ ގޮތުން ނަމޫނާކަމުގެ އިސްލާމީ ކުރިއެރުމުގެ ވެއެވެ.

"އާންގެ ހުވާފުރަވައި މިބާއަރު އަހަން ގޮތުގައި ނުވެއެވެ." ދެން އާނާ ހުވާކުރުން ދިއުމުން އަނބުރާދިން ސަލާމަތް ސަޙާބާއި ބަހަމްވަމުޅާއި އިތުރު އަކަލާގެ ގޮތުން ނަމޫނާކަމުގެ އިސްލާމީ ކުރިއެވެ. "އާނާ ހުވާކުރީ އަނިޔާވެރިކަމުގެ ގޮތުން މުޅިމާކަށް އަތުލަން ކަމަށްވެސް ދަލީލަކީ، އާނާ މާލް ﷲ އާ ބައްދަލު ވާހީ މާލް ﷲ ، އާނާއަށް ޙުކުމްދެނީ ދުނިޔެގައިވާ ބަލާގެއެވެ."

މިހަދީޘްގެ ފުރުޞަތުން ދާރަވަނީ އާނާ އަބަރީ ނިސްތާ ކަޅިހާގެ ދިހާ ހުވާކުރުމަށް ނުބައްދަލުވުން ސަލާމަތް ސަޙާބާއި ބަހަމްވަމުޅާއި އިތުރު އަކަލާގެ ގޮތުން ނަމޫނާކަމުގެ އިސްލާމީ ވަކިވެރިވުމެވެ. އާނަނީ ފާޚިރާ ކަސްދުކޮށް ހަމަކަށް ހުވާ ކަމުގެ ދެންނެވިއެވެ ސަލާމަތް ސަޙާބާއި ބަހަމްވަމުޅާއި އިތުރު އަކަލާގެ އިސްލާމީ ނުކުރެވޭނެއެވެ.

މިދަލީލުން ކުރެވިދާނެ އިސްތިދުލާލް:

ސަލާމަތް ސަޙާބާއި ބަހަމްވަމުޅާއި އިތުރު އަކަލާ އަކަލާގެ އިސްލާމީ ވަކިވެރިވުމަކީ، ބައްދަލު އަދިގެ ބައްދަލުވުމަށް ބަޔާން ކުރުމަށް ހުއްދަ ދިނުމަށް ޙަދީޘާ ތިނެއް ދުވަހުގެ ޝަރުޢީ ޙުކުމެއް ވަކިވެރިވިއެވެ؟ އިސްލާމީ ޝަރުޢީ:

އިސްލާމީ ޝަރުޢީ އަބަދު ހުއްޓުވުން އަދިގެ ބައްދަލުވުމަށް ބަޔާން ކުރުމަށް އިސްލާމީ ވަކިވެރިވުމުގެ މަސްއަލަތައް ކުރިއެރުމަށް ގޮތުން ދަލީލު ނުވާ ކަމަށް ބުނެއެވެ. ނަމަވެސް މިހަދީޘްގެ ނަފްސާނީ އަދަބުއްވިލުން އަބަރީ އާނާ ބަލަހައްޓަން ޤާބިލުވެއެވެ. އެގޮތުން ބަލަހައްޓަން އާނާ ގެ ކަރުދާސަކީ ދެކެވޭ. އާނާ ހުވާކުރުމުން އަނބުރާ ދިއުމަށް ފަހު އަސްލުކޮށް ކަށަވަރުވީ ކަމަށް އަދަބު އާނާ ހަމަކަން ވަކިވުމަށް އިސްލާމީ ވަކިވެރިވުމަށް ކަމަށް ވެސް އަކަލާގެ ވެއެވެ.

މިސާ، ބައްދަލުވުމުގެ ކުރިން ގޮތުގައި ނަފްސާނީ ދަލީލުތަކެއް ފެންނަނީ ނުވެއެވެ. އަދި ބަލަހައްޓަން ހަމަ އާނާ ހަމަކަން ވަކިވުމަށް ވެއެވެ. އަދި ފާޚިރާ އަބަރީ ނިސްތާ ކަޅިހާގެ ދިހާގެ އާބުން ބަލިކަށިކަމުގެ ދިހާގެ ކުރިއެވެ. އެއީ އަސްލު ޝަރުޢީ ފާޚިރުވާ ގޮތަކަށް ވެސް ފާހަގަކުރެވެއެވެ. އެއީ މަޝްހޫރު فتح الباري ގައި الحَافِظ ابنُ حَجَر ބަޔާންކުރައްވާފައި ވެއެވެ. الأَشْعَث ގެ ބަނޑުން الشَّعْبِيّ ރިވާކުރައްވާ ރިވާޔަތްގައި އަންނަނިވި ފުރުޞަތު ވެއެވެ. ސަލާމަތް ސަޙާބާއި ބަހަމްވަމުޅާއި އިތުރު އަކަލާގެ ގޮތުން ނަމޫނާކަމުގެ އިސްލާމީ ކުރިއެވެ. "އާނާ ދުވަ ހުވާކުރުމުގެ ނަމަވެސް އާނާ ނަބަވީ ފާޚިރުވެއެވެ." މިގޮތަށް ސަލާމަތް ސަޙާބާއި ބަހަމްވަމުޅާއި އިތުރު އަކަލާގެ ބަހުން ކުރިއެރުމުގެ الأَشْعَث ވަކިވެރިކަން އަވަހަށް އާނާ ކައިރީގާ މިދުވަސްވަރުން އާނާ ދެންނެވިއެވެ. އާނާ އަބަރީ ބަސްޓަރަކުން ދިހާގެ މިހާދަނާ ދުވަސްވަރު ބަލަހައްޓަނީ ނުވަތަ! ކާމިލް މިދުވަސްވަރެވެ. ދެން އަދިނުކުމެގެ ދުވަސްވަރު ބަލަހައްޓަން ކުރިއެވެ. عَدِيّ بْن عُمَيْرَة ރިވާކުރައްވާ ވެއެވެ. ނިސްތާ ކަޅިހާގެ ދިހާ ދޮންނުވިއެވެ. މިދުވަސް އަނބުރާ އައްސަލާމް އާނާއަށް (އަބަރީ ބަސްޓަރަކުން ދިހާއަށް) ދޭހަކުރިއިރުވެ.

ދެވަނަ ދަލީލު

ހުއްޓުވުމުގެ މިނޫނަށް ކަނޑައެޅުމުގެ އިތުރުން ހަމަ ސަޙާބާގެ ބައްދަލު ދަލީލު ވާޖިބު ކުރުމަށް އަސްލު ދޭހަކުރާ ދުވަހުގެ ޙަދީޘެއްގައި ނުވެއެވެ

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، –رضي الله عنهما- قال: قال رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-:«لَوْ كُنْتُ رَاجِمًا أَحَدًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ لَرَجَمْتُ فُلانَةَ، فقدْ ظَهَرَ مِنْهَا الرِّيبَةُ فِيمَنْطِقِهَا وَ هَيْأَتِهَا، وَمَنْ يَدْخُلُ عَلَيْهَا».

ابن عباس ގެ ބަނޑުން ރިވާކުރައްވާ ވެއެވެ. އަކަލާގެ މިދުވަސްވަރެވެ. ސަލާމަތް ސަޙާބާއި ބަހަމްވަމުޅާއި އިތުރު އަކަލާގެ ބަހުން ކުރިއެވެ. "އައްވަސް ބައްދަލުވާނެ ނަބީގެ މިދުވަސްވަރު ދިހާއް ރަނގަޅުކުރުމަށް ވަރަށް އަސްލުވެ ރަނގަޅުކުރިއެވެ.

ދެވަނަ ޙަދީޘް:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- يَقُولُ « لاَ يَأْخُذَنَّ أَحَدُكُمْ مَتَاعَ أَخِيهِ لاَعِبًا وَلاَ جَادًّا ».

عَبْد اللَّهِ بْن السَّائِبِ އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅު عَبْد اللَّه ގެ ކާފާފުޅުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ. ސައްޔިދުނާ ޝަފާޢަތްތެރިކަމުގެ އިމާމު އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްކުރައްވަނިކޮށް عَبْد اللَّه ގެ ކާފާފުޅު އަޑުއައްސަވައެވެ. ސައްޔިދުނާ ޝަފާޢަތްތެރިކަމުގެ އިމާމު އެކަލޭގެފާނު ހަދީޘްކުރައްވައެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް މީހަކު އަޚާގެ ތަކެތި، ސަމާސާއަކަށް ވިޔަސް އަދި ސާފުސާފުކޮށް ވިޔަސް ނުގެންނާށެވެ!" މިފަދަ ސަމާސާ މަސްހަރާކުރުމަކީ އެކަކު ނަފްސާނިޔަތުން އަސަރު ކުރާނެކަމެކެވެ.

އިސްލާމީ ދީނީ ރޫޙާއި ދުރުވާން ޖެހޭ:

އިސްލާމް ދީނަކީ ދަރަޖަވެފައިވާ ދަރަޖަކުރުވައިދޭ އެއްވެސް ސަބަބަކާ ނުލައި އެދިދަރާވެވާ ކަމަކުން މަނާކުރެއްވެއެވެ. މުޅި ދުނިޔޭގެ މުޖުތަމަޢުތަކުގެ ބަޔަކު ދަރުވެރިވާ ބަޔަކު ބަރުލޮބުންކުރާ ރައްދުކުރުމުގެ ވާގުޅުމެވެ. ވީމާ، އިސްލާމީ ދީނުގެ ތަރުބިއްޔަތުގެ މައްޗަށް ޖިސްމާނީ މުއްސަނދިކަން ނަފްސާނީ އިސްތިޤްރާރު ދިނުން މަނާކުރާ ދަރަޖައެއް ނުވެއެވެ.

ތިންވަނަ ޙަދީޘް:

ތިންވަނަ ޙަދީޘްގައި ބަޔާންކުރުމުގެ ދަރުސެވެ. އެއީ ތިލާވަތް މުޅިކަރަން ދެވަނަ ބަލަގެ ދަރުސް ބައްޕާފުޅުގެ ބައްވެރިވެއެވެ. އަދި ތިރަށްތިރިކޮށްވިޔަސް މީހާ ބަޔާންކުރުމާ ހަމައަށް ވަސް ކަނޑައެޅިގެން ދޫކޮށްލެއްވެ. ނުލަވަސް އަންގާ ފާލަތްމަ ކާރިޔާ ބަލައިލުމާއި މަސްހަރާތަކުގެ ތަރުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ މީހުންގެ މައްސަލަތައް ހިމެނެއެވެ. އެއީ ނުރައްކާތެރި ގޮތުގައި ނުދިނުމުގެ ޙައްޤެވެ.

ނަފްސާނީ އަމާންކަމުގައި އިސްލާމް ދީނީ ވާޖިބުތަކުގެ ނަތީޖާ

އިސްލާމީ ދީނުގައި އަދި އަނެއްބަޔަކާ ހައްޤު ގެއްލޭނެ ރަނގަޅު ތަޢާރަފުކޮށް ދީނުގެ ނިޒާމުގެ ގޮތުގައި ބުނެވި ނަފްސާނީ އިސްތިޤްރާރު ދިނުން މަނާކުރެވެއެވެ.

ތިރިގަޔާ ބަސް ބުނުމުގެ މައްސަލައިގައި ސައްޔިދުނާ ޝަފާޢަތްތެރިކަމުގެ އިމާމު އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވި ގޮތް

މައްސަލައިގެ ޙަޤީޤަތް އެނގިވަޑައިގެންނެވުމަށްފަހު ދަރަޖަބަލުގެ ވާހަކައިގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމް ޙާޞިލު ކުރެއްވީ މައްސަލަ ކުރިއަށް ގެންދެވުން

عَلْقَمَة بْن وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ الْحَضْرَمِيِّ އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޙަޟްރަމަވްތުގެ މީހަކާއި ކިންދާ ގަބީލާގެ މީހަކު ސައްޔިދުނާ ޝަފާޢަތްތެރިކަމުގެ އިމާމު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް އައެވެ. ޙަޟްރަމަވްތުގެ މީހާ ދަންނަވައިފިއެވެ. "ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! މިމީހާގެ ބައްޕާގެ ބިމެއް، މީނާ މިމީހާގެ އަތުން އަތުލައިފިއެވެ." ކިންދާ ގަބީލާގެ މީހާ ދަންނަވައިފިއެވެ. "އެއީ މިމީހާގެ ބިމެކެވެ. އެބިމަކީ މިމީހާގެ ބާރުގެ ދަށުގައިވާ ބިމެކެވެ. އެބިމުގައި މިމީހާ އަކީ ދަނޑުވެރިކަން ކުރާމީހެކެވެ. ކަމެއް ނުކުރެއެވެ. އެބިމުގައި މީނާގެ ޙައްޤެއް ނުވެއެވެ. ދެން ވިދާޅުވިއެވެ. މިވާހަކަ އަޑުއައްސަވައިގެން ސައްޔިދުނާ ޝަފާޢަތްތެރިކަމުގެ އިމާމު އެކަލޭގެފާނު ޙަޟްރަމަވްތުގެ މީހާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއީ މިހާގެ ބިމެއްކަމަށް އެއްވެސް ހެކިވާ މީހާގެ ހެކިތަކެއް އޮތްހެއްޔެވެ؟" އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. ނޫނެކެވެ. އެހިސާބުން ސައްޔިދުނާ ޝަފާޢަތްތެރިކަމުގެ އިމާމު އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

ފަސްކޮށް ދަލީލުތަކާއި އުމަރުގެފާނުގެ ޒަމާނުގައި އުމަރުގެފާނު ތަޢްޒީރު ކުރައްވާ މައްސަލަތަކެވެ. މިބާވަތުގެ ابن قيم الجوزية އުލަމާއުގެފާނުގެ ފޮތް الطرق الحكمية في السياسة الشرعية ގައާއި كتاب ذم الهوى ގައި އަދި أبو محمد جعفر بن أحمد އުލަމާއުގެފާނުގެ ފޮތް مصارع العشاق ގައި އަދި شهاب الدين أحمد އުލަމާއުގެފާނުގެ ފޮތް نهاية الأرب في فنون الأدب ގައި އަދި ابن أبي الحديد المدائني – الشيعي- އުލަމާއުގެފާނުގެ ފޮތް شرح نهج البلاغة ގައި އަދި ابن الجوزيّ އުލަމާއުގެފާނުގެ ފޮތް المناقب ގައި ގެންގުޅެފައި ވެއެވެ. މިގޮތަށް ބަޔާންކޮށް މިރިވާޔަތުގެ ސަނަދު ބަލާލުމުން ބަޔާންކޮށްފައިވާ ސަނަދު ބަލާލުމުން ނަގާފައިވެއެވެ. ރިވާޔަތްކުރާ ބަޔާންކޮށް މިރިވާޔަތް އުމަރުގެފާނުގެ އަރިހުން ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ ހަމައެކަނި اللَّيثُ بنُ سَعد އެވެ. اللَّيثُ بنُ سَعد އަކީ ޘިޤާ ރާވީއެކެވެ. الحافظ ابن حجر العسقلاني، اللَّيثُ بنُ سَعد އާ ބެހޭގޮތުން ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. "ثقة ثبت فقيه إمام مشهور" "އޭނާ އިތުބާރުހިފޭ، ދަސްކޮށްފައިވާ ފިޤުހުވެރި މަޝްހޫރު އިމާމެކެވެ. އަދި މިފަދަ އިމާމުވެރިއެކެވެ." ނަމަވެސް اللَّيثُ بنُ سَعد ގެ އަރިހުން މިރިވާޔަތް ރިވާކޮށްފައިވަނީ اللَّيثُ بنُ سَعد ގެ ކާތިބު عبد الله بن صالح އެވެ. މި عبد الله بن صالح އާ ބެހޭގޮތުން އަލްޙާފިޡު އިބްނު ހަޖަރު ވިދާޅުވަނީ އެންމެހާ ފަރާތުން. "عبد الله بن صالح أبو صالح المصري، كاتب الليث صدوق كثير الغلط، ثبت في كتابه، وكانت فيه غفلة" "عبد الله بن صالح أبو صالح المصري އަކީ ރައްކާތެރި ކާތިބެކެވެ. ސައްޙަ ދަލީލުތަކާއި ގިނައިން ކުށްވެރިވާ ބަޔަކެވެ. ނަމަވެސް އުލަމާއުގެ ފޮތުގައި ލިޔެފައިވާ ރިވާޔަތްތަކަށް އިތުބާރު ކުރެވެއެވެ. އަދި ބައެއް ބައިމީހަކު ހަނދާން ކުރުމުގައި ބޭނުންފުޅުވާ ބައެއް ކަހަލަ ކަންކަމެވެ." މިފަދަ ކަމަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް މިރިވާޔަތަށް ހުކުމްކުރެވޭނީ ކުރީގެ ބައްދަލު ހިފެހެއްޓުމާއި ރިވާޔަތްތަކުގެ ފަޅުގައި ރާވާނިވެއެވެ. ތިމާ، ނަމަވެސް އަޞްޙާބުންނަށް ހަމަ އެކަނި މިރިވާޔަތުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށް ހުކުމްކުރެވޭނެ ހުކުމެއް ނުކުރެވޭ ހުކުމް ކުރެވޭނެ ސަބަބަކީ ރިވާޔަތްތަކުގެ އުސޫލު ބަޔާންވެއެވެ. މިގޮތުން محض الصواب މިފޮތުގެ މުރާޖަޢާކޮށް މިރިވާޔަތް ބަލާފައިވާ ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ.

ހަމަ ދަލީލު ގެންގުޅުމަށް ޢާލިމުންގެ ކިޔުންތަކުގެ ތަރުތީބު ހިސާބުން ދިޔުމަށް ބޭނުންވާނެއެވެ. އަޙްކާމުގައި ޢަމަލު ކުރުމަށް ސަލަފުންގެ އަދަބުވެރިކަމާ ހުކުމްކުރުމުގެ ވަގުތު ދަލީލުކުރެވޭ. ކުރީގެ ޙުކުމްތަކާ އަދާކުރެވޭ ޙުކުމެއް ދަލީލުކުރެވޭއިރު ވަކި އެއް ދަލީލަކީ ހުކުމްކުރުމުގައި ބަލާނެ ޙުކުމްތަކުގެ ބާވަތް ސާބިތު ކުރެވޭ. ނަމަވެސް ބައެއް ދަލީލުތަކުގެ އެއް ހުކުމްކުރުމުގެ ދަލީލުތަކުގެ ވަކިން ނަމަވެސް އަދަބު ދޭންދޭމުގެ ބައެއް ދަލީލުތަކެއް ޤާނޫނީވެއެވެ. މިގޮތުން ނަމަވެސް އަދަބުދިނުމުގެ ދޭންޖެހޭ ދަލީލުތަކެއް ބިނާކުރާ ދީނުގެ ޤާނޫނީ އަސާސް ބަލައިގަތުމަށް ބައެއް ދަލީލުތަކެއް ހުއްދަ ދެކެވެއެވެ.

ނަފްސާނީ އަދަބުދިނުން މަސްލަހަތު ޤާނޫނީ ބައެއް ދަލީލުތައް

ފުރަތަމަ ދަލީލު: عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِى لَيْلَى قَالَ حَدَّثَنَا أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ -صلى الله عليه وسلم- أَنَّهُمْ كَانُوا يَسِيرُونَ مَعَ النَّبِىِّ -صلى الله عليه وسلم- فَنَامَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَانْطَلَقَ بَعْضُهُمْ إِلَى حَبْلٍ مَعَهُ فَأَخَذَهُ فَفَزِعَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « لاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يُرَوِّعَ مُسْلِمًا ».

عَبْد الرَّحْمَنِ بْن أَبِى لَيْلَى ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އުލަމާއުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެނަށް ޙަދީޘް ބަޔާންކޮށްދެއްވީ ސަހާބީންގެ ބަޔަކުގެ އިތުރުން އުލަމާއުގެފާނުގެ އަޞްޙާބު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އެބަޔަކުން ސަހާބީން ބަޔަކުގެ އިތުރު އުލަމާއުގެފާނުގެ އަރިހުގައި ދަތުރުކުރައްވަމުން ދިޔައިރު އެބަޔަކުންގެ ތެރެއިން އެއްބަޔަކު ނިދީ ބަޔަކުގެ ބައެއް ބައިމީހަކު ރަހުމަތްވެރިގެން އަނގަމަތިން ނިދުމުން ބަޔަކުގެ އެއްފަރާތުގައި އެއް ވަކިބައި ނަގާފައި އެހެންމީހަކު ހުރެގެން ރަށްތޮޅުގެން ބިރުގަނެގެން ވަޒީފާތައް. މިކަން އެނގިވަޑައިގެންފުން ސަހާބީން ބަޔަކުގެ އިތުރު އުލަމާއުގެފާނު ރަސޫލުއްލާހު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއްވެސް މުސްލިމަކަށް އަނެއް މުސްލިމަކު ބިރު ގެންނެވުން ބައްލަވާނީ ހުއްދަނުވެއެވެ.'

މިޙަދީޘްގައި «مَنْ أَشَارَ إِلَى أَخِيهِ». މިއިބާރާތް އައިސްފައިވުމުން މުރާދަކީ މުސްލިމުންނަށް ދޭހަވެއެވެ. މިޙަދީޘްގައި މިވަނީ ހަމައެކަނި އިޝާރާތްކުރުމުގެ ނަހީއީ ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. ޤަދުރުވި އައްސޭރި މާތް ކަލާމެވެ.

ދެވަނަ ނަމޫނާ

عَنْ أَبِى مُوسَى–رضي الله عنه- أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ: « إِذَا مَرَّ أَحَدُكُمْ فِى مَجْلِسٍ أَوْ سُوقٍ وَبِيَدِهِ نَبْلٌ فَلْيَأْخُذْ بِنِصَالِهَا، ثُمَّ لْيَأْخُذْ بِنِصَالِهَا ثُمَّ لْيَأْخُذْ بِنِصَالِهَا ». وفي رواية «كَىْ لاَ يَخْدِشَ مُسْلِمًا».

އަބޫމޫސާގެ އަރިހުން ރިވާވެފައި ވެއެވެ. ސަޙާބާއި ބަޔަކާތުރެވެރިވެ އިތުރު އަލަކަށްކާފައި ރަސޫލުﷲ ވަޙުޔުކުރެއްވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު ދަތުރުކުރާއިރު ނުވަތަ ބާޒާރުގައި ހިނގާއިރު އަތުގައި ތިރެއް އޮތިއްޔާ ތިރުގެ ތޫނު ފަށުގައި ހިފަހައްޓާށެވެ. ތޫނުފަށް ހިފާ! ތޫނުފަށް ހިފާ! ތޫނުފަށް ހިފާ! އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. "އެއީ މުސްލިމަކަށް ގެއްލުމެއް ނުވުމަށް ސަބަބަކުން ނުވާނޭހެއްޔެވެ."

ތިންވަނަ ނަމޫނާ

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ –رضي الله عنه- قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-: «صِنْفَانِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا، قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ.. ».   އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެފައި ވެއެވެ. ރަސޫލުﷲ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޙާބާއި ބަޔަކާތުރެވެރިވެ އިތުރު އަލަކަށްކާފައި ރަސޫލުﷲ ވަޙުޔުކުރެއްވިއެވެ. "ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއިން ދެބައެއް ވެއެވެ. މިދެބައިމީހުން އަދި ފެނިފައެއް ނުވެއެވެ. އެއީ ތެރެއިން އެއްބަޔަކީ ގެރިގެ ނިގުޅައާއި ހަމަ ހަރުކަށި ނޫނިއްޔާ ކަމާ ޖެހިގެން ޖަލްދުކުރަނީއެވެ. ....."

އެބަޔަކީ ފުލުހުންގެ ކަނޑައެޅުމުގެ ދަށުގައި ނޫޅޭ ފުރުޞަތުކޮށްދީފައިވާ ޙަދީޘްގެ ޝަރަޙައިގެ ފުޅާކަމުގައި ބުނެވިފައިވާ ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ.

ތިންވަނަ ނަމޫނާ ގެއްލުމެއްނުވާ އަދަބުދިނުމާއި ގާތްގުޅުމެއްވާ މިހާރު ފުލުހުންގެ ކަނޑައަޅާފައިވާ ޙަވާލާއެވެ. އެޙަދީޘްގެ ބުނުއްވުމުގެ ތެރެއިން ފަރާތަކާ މިދެކަމުގެ ތަފާތު ދެކޭގޮތެއް ނެތް އެއްޗެއް ރިޢާޔަތްކޮށްފައިވާ ހުރިހައި ކަމެއް ނުހިމެނޭ ވާހަކައިގެ ތަފާސީލެވެ. އެއީ ރިޢާޔަތްކުރާ ޙަޤީޤަތުގެ ތެރެއިން ދެކޭ ވިދާޅުވެފައިވާ ހިސާބަކަށްވުރެ ބައެއް ގޮތަކަށް ފަރާތުގެ ރިޔާސަތުގައި ޤާނޫނު ދިރާސާކުރުމުގެ ތެރެއިން ވިދާޅުވެފައިވާ ބައެއް ޝައިޚުގެ ފަހުމުކުރުމެވެ. قَالَ أَبُو دَاوُدَ "إِنَّمَا أَرْهَبَهُمْ بِهَذَا الْقَوْلِ أَىْ لاَ يَجِبُ الضَّرْبُ إِلاَّ بَعْدَ الاِعْتِرَافِ".   أَبُو دَاوُدَ ވިދާޅުވިއެވެ. النُّعْمَان بْن بَشِيرٍ ގެ އަބަސްފުޅު (އެބަހީ ތިރީބައިމީހުން ބަންދުކުރަ ޖިނާޔާތް ފުރަތަމަ ދެނެގަތުން) ވިދާޅުވީ ހަމައެކަނި ހިތްޕުޅުގައި ގާތްގޮތަކާ މީހުން ބިރުގަންނަވާލުމަށެވެ. އެބަހީ އިޢުތިރާފު ވުމަށްފަހުން މެނުވީ ޖަލްދު ނުކުރެވޭނެއެވެ." حاشية السندي على النسائي ގެ މުޤައްދިމާ މިޙަދީޘްގެ ޝަރަޙައިގައި ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. -النُّعْمَان بْن بَشِيرٍ ގެ އަބަސްފުޅު ގެ މުރާދަކީ- "އެމީހުންގެ ގައިގާ ޖެހުން އެބަހީ ފައިދާނުކުރެވޭނެކަން ފުރުޞަތުކޮށްދެއްވާ ހިމެނޭ ގައިގާ ޖެހުން ހުއްދަނުވާނެއެވެ. އެމީހުންގެ ގައިގާ ޖެހުން ހުއްދަވާނަމަ ޤިޞާޞްގެ ގޮތުން މިތަނބައިމީހުންގެ ގައިގާވެސް ޖެހުން ހުއްދަވާ ހުއްޓެވެ.

މިހާ ، މިދަރިވަރު ރަޢިޔަތުގައި ޚިލާފު އުޞޫލުތަކުން މަނާކުރާ ދަރިވަރުކަމެވެ. ނަމަވެސް މިދަރިވަރުންނަށް ނަފްސާނީ އުޞޫލު ހުއްދަކަން ވެސް ދޭހަވެއެވެ.

ދެވަނަ ބައި: ނަފްސާނީ އުޞޫލު

ހުރިހާވަނަ ދަރިވަރު ގެދޮރުގައިވެސް ނަފުސާނީ އަދަބެވެ. މިގޮތުން ތިންވަނަ ދަރިވަރުގެ ޙައިވާނާއި ރަސޫލާގެ ހިސާބުގައިވެސް މުޢާމަލާތުގެ އަނބިކަނބަލާ އަޅުގަނޑެވެ. މިޙަދީޘްއަކުން ބަލާފައި މިޙަދީޘްއާއިބެހޭ މުސްލިމުނަށް ނަފުސާނީ އަދަބުދިނުން ހުއްދަވާކަމުގެ ދަރިވަރަށް ނަފުދުވެއެވެ. ނަމަވެސް މިއާ އެހެން ޙަދީޘްތަކުގެ ގޮތުގައިވުމުން މިކަން ހުއްދަވާކަމުގެ ބޭނުމާއިހާރުވެއެވެ.

ދަތިކުރުން އަސަރުކުރި އަނިޔާވެރި ކަމަކަށް މިކަން ބަލައިގަނެވޭނެ ބަރަކާތްތެރިކަމުގެ! ބަލާބެލުމަށް އެދި އަންހެނުންނަށް ގެއްލުންވެއެވެ. ކާބަފައިން އެހެން އެއް އަންހެނުންގެ ގޮތުގައި އެކަން އަންހެނުންގެ ދިފާޢުގެ ފުރުޞަތު ހުރިހާ ކަމެއް އެންމެ ކުދިންނަށް ދިފާޢުކުރުމަށް ހުރަސް އެޅިފައެވެ. މިހެން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އަދަބު ދިނުމަކީ ކުދިންގެ މަޤްޞަދުތައް ހާސިލުކުރުމަށް ފަރާތަކުން ބަލައިގަތުމުގެ ތެރޭގައި އެއް މަގެއް އަދާކުރައްވައެވެ. ރަސޫލާގެ ޙަޔާތުގައި ކުދިންނާ ދޭތެރޭ ގޮތްތަކެއް އަދި އޮޅުވާލުމަށް ކަމެއް ނެތެވެ. ދިފާޢުގެ އަމުރުތަކާއި ކަމާބެހޭ ޤާނޫނީ ކަންކަމެއް ނެތީ ކަމަށްވެއެވެ. ދެން ހުރިހާ ދަރިންގެ ފަރާތުން ފެންނަ ކަމަކީ މިކަމެވެ. ކަން އެހެން ހުރިހާ ކަމެއް ބޮޑުވެގެން އެހެން ކަމަށް މިކަން ދަރިވަރުން ބަލަހައްޓަން ހިފެހެއްޓުމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. މިތަނުގެ ދަރިވަރުން ވަރަށް ރަނގަޅު ގޮތުގައި ދަރިވަރުންނަށް ދިފާޢުކުރެވެއެވެ.

ހަވަނަ ދަލީލު:

މިއީ ސުލައިމާނުގެފާނު، ދާއޫދުގެފާނާއި ދެކުނުގައި ކުރެއްވި ޙުކުމުގެ ޤިއްޞާއެވެ. މިފަދަ ޙަދީޘް އެބުނާ ކަލާމުގައި ބޭނުންކުރެވިފައި ވާ ކާބަފައިން ތިބީ ހަމަ ޙާލަތުގެ ބާރުފިޔަވަޅު އަޅައިފައެވެ. ޤިޔާސް ހަމަޖެހޭ ދަލީލުތަކެއް ކަމަށް ބަލައިގަނެވޭ ދިފާޢުގެ ހިނދުކޮޅު ކަމުގައި ސުލައިމާނުގެފާނު ނިންމަވާފައެވެ. މަސައްކަތް އަދި ދިފާޢުގެ ކުދިން ދިފާޢުކުރުމަށް ބަރާބަރު ކަމެއް ނެތެވެ. ކުއްލި ދަރިވަރުންގެ ޙައްޤުތަކާއި ދިފާޢުވުމަށް ސުލައިމާނުގެފާނު، ބަދަލުކުރެއްވިކަމާ ދިފާޢުކުރުމުގެ ކުރިން ބަލާ އަޅައިދިނުމަށް ދަރިވަރުންގެ އިންސާފު ތަރައްޤީކުރައްވައެވެ. ދެން މިކަމަކީ ސުލައިމާނުގެފާނު އަބަދުވެސް ޙައްޤުތައް ވިދާޅުވެ ވަކިވެ ގެނެވުނެވެ. އެއީ ދަރިވަރުންގެ ޙައްޤުތަކެއް ކަމަށް ކަނޑައެޅުނު ބަދަލުނުވާ ދަރިވަރުން މަޖުބޫރުވެއެވެ. ކުއްލިކަން ވިދާޅުވެދިނުމުގެ ކުރިން ދިފާޢުވެއެވެ! އެއީ ބާރު ދަރިވަރުންގެ ދިފާޢަށް ނުވެ. މިކަންކަމުގެ ދިފާޢު ނުވެ. އެކަމަކު ސުލައިމާނުގެފާނު ބުނެދިނުމެވެ ދިފާޢުވާ ދަރިވަރުން ބަލައިގަނެ ދަރިވަރުންގެ ދިފާޢު ކުރެވެއެވެ.

ހުއްދަކަމަށް ވިދާޅުވާ އިލްމުވެރިންގެ ދަލީލުތަކާއި މުނާޤަޝާ ކުރުން! ފުރަތަމަ ބައި: ޤިޔާސާއި އަޘަރުތައް

ފުރަތަމަ އިޢުތިރާޟު:

ފުރަތަމަ ދަލީލަކީ ހައިބަތުގެ ބާރުވެރިވުމެވެ. އެބާރުވެރިވުމަކީ ކަމެއްގެ ތެރޭގައި ޚާއްޞަ ގޮތަކަށް އަދަބު ދިނުމުގެ ވަޒީފާއެއް މުސްލިމުން ނުކުރެވޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް، މުސްލިމުން ޤިޔާސް އަދަބު ދިނުމުގެ ހުކުމް ދަލީލުކަމަށް ނުވެއެވެ.

ދެވަނަ ދަލީލަކީ ބަދަލުކުރެވޭނެ ބާރުވެރިވުމެވެ. މިބާރުވެރިވުމެވެ ގޮތުގައި ވަކި ދަރުސްތަކެއް ނެތެވެ. މުސްލިމުން ނުކުރެވޭ. އެހެން އަސްލާއި ބަދަލުން އަދަބު ދިނުމާ ދަރުސްތަކެއް ނުވެއެވެ.

ދެވަނަ އިޢުތިރާޟު

އަދަބުދިނުން ހުއްދަކަމަށް ވިދާޅުވާ ބައެއްގެ ދަލީލުތައް އިސްތިދުލާލުން ކުރެވުނު ގޮތުގެ ފޯރުކޮށްދެވޭ ބައިގެ ދަލީލުތަކެވެ. ޤިޔާސް ގެއްލުން އިސްތިދުލާލު ވަކިކުރުން ބަޔާން ކުރެވިފައި ކުރިއަށްއެޅުން ގޮތުގައި ބަލައިގެން ފޯރުކޮށްދެވޭ ބައިގެ ފުދުން އެއްގޮތް ބާރުގެ އިސްތިދުލާލު ބަޔާންކުރެވުން ކުރިއަށް އެއްވެސް ޝަރުޢީ ގެއްލުން ނެތެވެ.

މުސްލިމުން ގެއްލުން ވަޒީފާގެ ކުރިން ކުރިއަށް ދިޔަ ވަކިވާ ބައި ދަލީލުތައް

ފުރަތަމަ ދަލީލު

عَنِ ابْنِ سِيرِينَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ–رضي الله عنه-   يَقُولُ: قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ -صلى الله عليه وسلم-: « مَنْ أَشَارَ إِلَى أَخِيهِ بِحَدِيدَةٍ، فَإِنَّ الْمَلاَئِكَةَ تَلْعَنُهُ حَتَّى وَإِنْ كَانَ أَخَاهُ لأَبِيهِ وَأُمِّهِ ».

މާނައަކީ ބުނު ސީރީންގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އަބޫ ހުރައިރާގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރަސޫލާ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ވިދާޅުވިއެވެ. ސަލާމާއި ބޭނުންކުރުމުގެ ގޮތުގައި ޤިޔާސް އެއްވެސް ބަޔަކަށް ހަތިޔާރެއް ދައްކައި ކުރިމަތިލުން ހުއްދަ ނުވެއެވެ. މިފަދަ އެއްޗަކުން އަޚާއާ ދިމާއަށް އިޝާރާތްކުރާ މީހާ މަލާއިކަތުން ލަޢުނަތްކުރައްވާ ކަމަށެވެ. އެއީ އެމީހާގެ އަޚާ ބައްޕައާ މަންމަ އެއް އަޚާ ކަމުގައި ވިޔަސް ލަޢުނަތް ލައްވާނެއެވެ."

ހިމަނުއްވަމުންނެވެ. އަސްލުގައި ޝަރުޢީ ސިޔާސަތު ނަމުން ބަޔާންކޮށްދޭ ސިޔާސަތަކީ ހަމައެކަނި ސިޔާސީ ބާރުގެ ވެރިކަމެއް ނުވަތަ ޙުކޫމަތެއް ހިންގުމަށް ވިދާޅުވެވޭ ކަމެއްނޫނެވެ.
ހިމަނުއްވާފައިވާ ދީނުގެ ޝަރީޢަތާ އެއްގޮތަށް ވިދާޅުވެފައެވެ. ދީނުގެ ޝަރީޢަތެއް ނެތި -- ސިޔާސީ ޙުކޫމަތެއް ހިންގައިދޭ ކަމެއްކަމެވެ.
ހިމަނުއްވާފައިވާ ވިދާޅުވެފައިވާ ކަމުގައިވާ ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމްތައް! ދީނުގެ ޝަރީޢަތަށް ތަބާވުމެވެ. ހިމަނުއްވާ އަޙުކާމް ސިޔާސަތު
ހިމެނެއެވެ. ދީނުގެ ހިމަނުއްވާފައިވާ ދީނުގެ ޝަރީޢަތުގެ އުސޫލުތައް ހިމަނުއްވާ ސިޔާސަތު ނަގާނުލާނެއެވެ. އެހެންކަމުން ހިމަނުއްވާ
ވިދާޅުވެފައެވެ. ސިޔާސަތު ބައިގޮތަކަށް ބަހާލައްވާ އިބްނު ތައިމިއްޔާ ރަޙިމަހުﷲ ވެސް ބަޔާންކުރައްވައެވެ. ސިޔާސީ ދީނުގެ ޤާނޫނު! ޝަރުޢީ
ސިޔާސަތަކީ ޢަދުލުވެރިކަމެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައިވާ ކަމެއް ނުހިމެނޭ ސިޔާސަތަކީ ޝަރުޢީ ސިޔާސަތެއް ނޫނެވެ. ޢަދުލު
ހިނގުމުގެ މައްސަލައިގައި ސިޔާސީ ޝަރުޢީ ކަމެއް ދީނުގެ ހިމެނޭ ތަފާސްހިސާބު އެކަމަކުވެސް...

މިސާލަކަށް ދީނީ ބަދަލު ހިމެނޭ ޚިލާފުވެރިކަމާއި ދީނުގެ ޙުކުމްތައް ވެއެވެ. މިއީ މަސްލަޙަތަށް ބަލާފައި
ދީނުގެ ޝަރީޢަތުގެ ވެސް ބައެކެވެ.

ވަސީލަތު ދަޢުވާ:

ابن قيم الجوزية އަރަބިކުރައްވައިގެން ލިޔުއްވި ފޮތުގައި الطرق الحكمية في السياسة الشرعية ވިދާޅުވެފައި
ވެއެވެ. ޝަރުޢީ ސިޔާސަތު ރަނގަޅު ޙުކޫމަތުގެ ވެރިކަމުގެ އަސާސަކީ ޢަދުލުވެރިކަމެވެ. އަދި ޝަރީޢަތަށް ތަބާވުމެވެ.
ނަމަވެސް ދީނުގެ ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމްތައް ޢަމަލުކުރުމަށް ވަސީލަތެއް ނޫނެވެ. އެ ހުކުމްތަކަކީ
ރަނގަޅު ވެރިކަމުގެ ސިފަތަކެވެ. ޢަދުލުވެރިކަމާއި ހަމަހަމަކަން ޤާއިމުކުރުމަށް ދީނުގެ ބިނާކުރެވިފައިވާ
ޤާނޫނުތަކަށް ތަބާވުމަކީ ވެރިކަމުގެ ބޭނުމެވެ. ތަބާވާ ރަނގަޅު ވެރިކަމެއް ހިންގުމަށް ޝަރީޢަތުގެ
އަސާސްތަކާ ތަބާވާ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ސިޔާސަތެވެ. ދީނުގެ ޤަވާޢިދުތަކާ އެއްގޮތަށް ކަމެއް ކުރުމެވެ. "ދީނުގެ
ވެރިކަމުގެ ޢަދުލު ހަމަޖެހުމަށް ވަސީލަތެއް ވިޔަސް ތަބާވާން ޖެހޭނެއެވެ!" ހަމަ ބަޔާންކުރައްވާ ވާހަކަ އެވެ.
ދީނީ ޢަދުލު ޤާއިމުކުރުމަށް ބޭނުންވާ ވަސީލަތް ބަޔާންކުރެއްވުމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. "ޢަދުލު ހަމަ ޤާއިމުކުރާ ވަސީލަތެއް
ވިޔަސް." ދީނީ ޝަރީޢަތުގެ ބޭނުމަކީ ޢަދުލު ޤާއިމުކުރުމެވެ. އެހެންކަމުން ޢަދުލު ޤާއިމުކުރާ ގޮތް ބަޔާންކުރެއެވެ.
އަދި ވިދާޅުވެއެވެ. "ޢަދުލު ޤާއިމުކުރާ ކޮންމެ ވަސީލަތެއް ދީނުގެ ވަސީލަތެކެވެ. ދީނީ ހުއްދަތަކެއް ހިމަނުއްވާފައިވާ ޝަރީޢަތުގެ
ޢަދުލުގެ ވަސީލަތަކީ ދީނުގެ ޢަދުލެވެ!" ވަސީލަތް ޝަރީޢަތުގައި ބަޔާންނުކުރެވުނު ނަމަވެސް ޢަދުލު ޤާއިމުކުރާ ވަސީލަތް ޝަރީޢަތެވެ.
ހިމަނުއްވާ ސިޔާސަތަކީ ޝަރީޢަތުގެ ޢަދުލު ޤާއިމުކުރާ ވަސީލަތެއްކަމުގައި ވާނަމަ؟ ދީނީ ޤާނޫނު ޢަދުލު ތަބާކުރެވޭ.
ދީނުގެ ޝަރީޢަތުގެ ބަޔާންކުރުމެވެ. ދީނީ ޢަދުލު ޤާއިމުކުރެވޭ. ޝަރީޢަތެވެ! ހިމަނުއްވާ ވަސީލަތް ބަޔާންކުރެއެވެ.
އިބްނުލް ޤައްޔިމް ވިދާޅުވި ސިޔާސަތު ޢަދުލު ހަމަ ޤާއިމުކުރާ ވަސީލަތްތައް ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އިސްލާމީ ޢަދުލުގެ ސިޔާސަތު
ޝަރީޢަތުގައިވާ އިބްނު ތައިމިއްޔާ ރަޙިމަހުﷲ އަސާސްތަކާ ތަބާވާ ވަސީލަތްތަކެއް ހިމެނޭ ޢަދުލުގެ ޤާއިމުކުރަނީއެވެ. ދީނީ
ޤާނޫނުތަކާ ޢަދުލު ވަސީލަތްތައް ދީނުގެ ތަބާވާ ހިމެނެއެވެ. އެހެންކަމުން ދީނުގެ ޝަރީޢަތުގެ ކަންކަން ވަސީލަތް ޤާއިމުކުރެވޭނެއެވެ.
ވަސީލަތްތަކާ ތަބާވާ ސިޔާސަތު ޢަދުލު ބައި ހިމެނޭ ކަންތައްތަކެވެ. އެހެންކަމުން ދީނުގެ ޝަރީޢަތް ވިދާޅުވެއެވެ.
ހިމަނުއްވާ އަސާސްތަކުގެ ޢަދުލުގެ ޤާނޫނު ޢަދުލެވެ؟ ޢަދުލުގެ ދީނުގެ ވެރިކަމެވެ. ކަމަކީ ވަސީލަތް ޢަދުލެވެ.
ދީނުގެ ޝަރީޢަތް ވިދާޅުވެއެވެ. ހިމަނުއްވާފައިވާ ޝަރީޢަތުގެ ޢަދުލުގެ ބަޔާންކުރެއްވި ސިޔާސަތު ޢަދުލުގައި
އަދާލަތު ބަޔާންކުރައްވާ ޢަދުލުގެ ވަސީލަތްތައް ހިމެނެއެވެ. ދީނީ ވަސީލަތްތަކާ ތަބާވާ ޝަރީޢަތުގެ ކަންތައް
ޤާއިމުކުރެވޭ ވިދާޅުވެއެވެ. ޢަދުލު ޤާއިމުކުރާނެ ޝަރީޢަތެވެ! ޝަރުޢީ ސިޔާސަތު ބަޔާންކުރައްވާ ޢަދުލެވެ!
އެހެންކަމުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތެވެ. ސިޔާސަތު ޝަރީޢަތެވެ! ހިމަނުއްވާ ދީނީ ޤާނޫނު ތަބާވާނެއެވެ! މިސާލަކަށް
އަސާސަކީ ދީނުގެ ވިދާޅުވެއެވެ. ހިމަނުއްވާ އިސްލާމީ ދީނީ ޤާނޫނު ވަސީލަތެވެ. ޢަދުލު ޤާއިމުކުރާ ވަސީލަތް
ދީނުގެ ބަޔާންކުރެވެއެވެ. ހިމަނުއްވާ ޝަރީޢަތުގެ ޤާއިމުކުރެވޭނެ. ހިމަނުއްވާ ތަބާވެވޭ ޢަދުލު ހިމެނެއެވެ.

ސަޙާބާއި ސަލަފުއްޞާލިޙުންގެ އިޖުމާޢު އެކަށީގެންވާ ނަޤްލުކޮށްފައިވާ ނިޔަލަށްވުރެން ހަދީޘް ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "އެދުއްވަން ތުހުމަތުކުރުން
ނިޔާބަތުން ތުހުމަތު ޘާބިތުވީއެވެ. ދުވަހުތަކުން ހަމަޖެއްސެވިއެވެ. އެދުވަހުންނާ -ޞައްލާ ހުކުމްތަކުގެ ޢަލައިހިވަސައްލަމް-
އަށްޔާ- ނަބަވީ ސުންނަތުގެ ދޮރުވަރުތައް."
މިސާލުތަކަށް އަސްބާބުތަކުން ތުހުމަތު ކުރެއްވުމުގެ ހުއްދަ ދެވުނު އަދަބެއް، ސަޙާބާއި ސަލަފުއްޞާލިޙުންގެ އިޖުމާޢު އެކަށީގެންވާ
އިންސާފުވެރިކަމާއި ނުވެއެވެ.

ތިންވަނަ ދަލީލު

عن أَزْهَر بْن عَبْدِ اللَّهِ الْحَرَازِىِّ، أَنَّ قَوْمًا مِنَ الْكَلاَعِيِّينَ سُرِقَ لَهُمْ مَتَاعٌ فَاتَّهَمُوا أُنَاسًا مِنَ الْحَاكَةِ، فَأَتَوُا النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ صَاحِبَ النَّبِىِّ -صلى الله عليه وسلم- فَحَبَسَهُمْ أَيَّامًا ثُمَّ خَلَّى سَبِيلَهُمْ، فَأَتَوُا النُّعْمَانَ فَقَالُوا : خَلَّيْتَ سَبِيلَهُمْ بِغَيْرِ ضَرْبٍ وَلاَ امْتِحَانٍ. فَقَالَ النُّعْمَانُ: مَا شِئْتُمْ ؟ إِنْ شِئْتُمْ أَنْ أَضْرِبَهُمْ فَإِنْ خَرَجَ مَتَاعُكُمْ فَذَاكَ وَإِلاَّ أَخَذْتُ مِنْ ظُهُورِكُمْ مِثْلَ مَا أَخَذْتُ مِنْ ظُهُورِهِمْ. فَقَالُوا هَذَا حُكْمُكَ فَقَالَ: هَذَا حُكْمُ اللَّهِ وَحُكْمُ رَسُولِهِ -صلى الله عليه وسلم-. قَالَ أَبُو دَاوُدَ: إِنَّمَا أَرْهَبَهُمْ بِهَذَا الْقَوْلِ أَىْ لاَ يَجِبُ الضَّرْبُ إِلاَّ بَعْدَ الاِعْتِرَافِ.

أَزْهَرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَرَازِىُّ ގެ އަރިހުން ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަލްކަލާޢީ ޤަބީލާގެ ބައެއްގެ ސާމާނުތަކެއް ވަގަށްނެގިއެވެ. އެމީހުން އަލްޙާކާތު ބަޔަކާ ދެކޮޅަށް ތުހުމަތުކުރިއެވެ. އަޙަރީ ޞަޙާބީއަކު ކަމުގައިވާ ނަބިއްޔާ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމްގެ ޞަޙާބީއަކު ކަމުގައިވާ النُّعْمَان بْن بَشِير އެކަލޭގެފާނުގެ ގާތަށް އެމީހުން ގެނައެވެ. އެމީހުން ހައްޔަރުކުރެއްވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު އެމީހުން ދޫކޮށްލެއްވިއެވެ. ދެން އަނބުރާ އެމީހުން ދިޔައީ النُّعْمَان بْن بَشِير ގެ ގާތަށެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެމީހުން ތަޙުޤީޤުކުރެއްވި -ތަޙުޤީޤެއް ނުކޮށް- އެމީހުން ދޫކޮށްލެއްވީއެވެ. ދެން އެމީހުން -ނުޢުމާނަށް- ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި النُّعْمَان بْن بَشِير ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބޭފުޅުން ބޭނުންވަނީ ކޮންކަމެއް ހެއްޔެވެ؟ ތިޔަބޭފުޅުން ބޭނުންވަނީ ތިޔަބޭފުޅުންގެ ސާމާނު އެނބުރި ލިބިއްޖެނަމަ އެބޭފުޅުންނަށް މާރާ ތަޅާލުމަށްޓަކައި ޙުކުމްކުރުމަށް ތިޔަބޭފުޅުން އެދިވަޑައިގަންނަވާނަމަ (އަށްޔާ އެއްޗެއް ނުފެނިއްޖެނަމަ) އެމީހުން ތަޅާލި ފަދައިން ތިޔަބޭފުޅުން ތަޅާލާނަމެވެ. ތިޔަބޭފުޅުން ވިދާޅުވިއެވެ. -ނަބަވީ ޙުކުމް- ތިޔަބޭފުޅުން ބޭނުންވަނީ ތިޔަބޭފުޅުން ތަޅާލުމަށްހެއްޔެވެ." ދެން އެމީހުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަ ތިޔައީ ކޮންކަމެއް ހެއްޔެވެ؟ ދެން النُّعْمَان بْن بَشِير ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއީ الله ގެ އަދި އޭނާގެ ރަސޫލާގެ ޙުކުމެވެ."

މިރިވާޔަތުން ހުއްދަވާ ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހުންނަށް މާރާ ތަޅާލުމަށްޓަކައި ޙުކުމް ނުކުރެވޭނެ ތުހުމަތު ބެލުމަށް ވަކިކަން ސާބިތުވެއެވެ. މިއީ ތުހުމަތު ސާބިތުވެގެން ނޫނީ މާރަ ތަޅާލުމެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. ސަބަބަކީ މިރިވާޔަތުން އެހެނީ އެއްވެސް ތުހުމަތެއް
ސާބިތުކުރެވޭނެއެވެ.

ދެވަނަ ބައި : ނަފުސާނީ އަދަބު

އަންނަނިވި ދަލީލުތަކުން މުއްތަހަމުން ނަފުސާނީ އަދަބު ދެއްވުން ޘާބިތުވެއެވެ.

ހަތަރުވަނަ ދަލީލު

عَلِيّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޙާބާއި ސަލަފުއްޞާލިޙުންގެ އިޖުމާޢު އެކަށީގެންވާ ވަގުތުގައި ރަސޫލާ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމް އަހުރެމެންނަށް އަމުރުކުރެއްވި، رَوْضَة خَاخ އަށް ދިއުމަށް ފޮނުއްވިއެވެ. އެތާނގައި رَوْضَة خَاخ އަށް ދިއުމަށް ފޮނުއްވިއެވެ! އެހެން ބޭފުޅުން ބަލާށެވެ. ދެން ބޭފުޅުން ފޮނުއްވިއެވެ. ޙާޟިރުކުރެއްވި ބިއްލޫރީ
حَاطِب بْن أَبِي بَلْتَعَةَ ގެ ބޭފުޅުން ފޮނުއްވި ސިޓީއެއް ވާނެއެވެ. އަލިގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

ބަހުގެ ކާފިރުގެ މިތުރުވިއްޔެވެ. "ސަލާމަތާއި ބަރަކާތްތަކާއި އިތުރު އަނބިދަރިންގެ ތެރޭގައި ދީނީ ގޮތުން ކުރިއްޔެވެ."

ޖިނާއީ ހާލަތު:

المُتَّهَم އަކީ ތުހުމަތާއި ގުޅިގެން ދައުވާކުރެވޭ ފަރާތް ބިނާވެފައި ކަސްބަކަސް ކުރުމުގައި ގޮސްފައިވާ ނުވަތަ ފުރަތަމަ މުއާމަލާތެއްގައި ވެވޭ. މީހުން އުސޫލުން ޢަދުލުވެރިކަން ދޭށެވެ. ދަރުމަވެރި ދެވާފައި ބިނާވެފައިވާ ކަންތައްތަކުގެ ގޮތުން ދިމާވާ މައްސަލަތަކާއި އެހެނިހެން ކަންކަމުގައި ފިޤުހީ ގޮތުންނެވެ. الْبُجَيْرِمِيُّ ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ. ދުވަސްވަރަކީ ފާޑުކިޔުން ވަޒީފާއާއި އަޅާލާ ހާލަތުގައި ނަޒަރު ދެވޭ ގޮތުން ޢިބާދާތުގެ އިމާމުގެ އަނބިދަރިންގެ ބައެއް ހުކުމްތައް މިހާރު ފާހަގަކުރެވެއެވެ.

ތުހުމަތުކުރެވިފައިވާ މީހާއަށް ހައްގުވާ ހުކުމްތަކާއި ބަދަލުން ތިމާގެ ދިފާޢު ކުރުމުގެ ހައްގު ދޭނެ ގޮތަކީ ކޮބާ؟

މިގޮތުން ތިމާގެ ދިފާޢުކުރުމަށް ވަކީލެއް ޢައްޔަނުކުރުމުގެ ހައްގު ވަކީލަކާއި ނުލައި ދިފާޢުކުރުމަށް މަސައްކަތްކުރުމުގެ ފުރުސަތު ލިބިދޭށެވެ. ހައްގުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ އެއްބަސްވުމުގެ ބާރު ނުވަތަ ހަމަޖެހުން ދިނުމެވެ.

ފުޤަހާއުން ބުނެފައިވަނީ: ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާއަށް ދިފާޢުކުރުމުގެ ހައްގު ދޭށެވެ. މިއީ ޝަރީޢަތުގެ ޤާނޫނީ އުސޫލެކެވެ. ފިޤުހުގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ބައެއް ހުކުމްތަކުގެ ތެރޭގައި ދިމާވާ ކަންކަމުގައި އެފަދަ ހުކުމެއް ކުރެވޭ ގޮތް ދަންނަވާލެވެ. ފުޤަހާއުން ބުނެފައިވަނީ:

المُتَّهَم އަށް ދިފާޢު ކުރުމަށް ފުރުސަތު ދޭންވާނެއެވެ. މިއީ ޢަދުލުވެރިކަމުގެ އުސޫލެކެވެ. މިއީ ހަމައެކަނި ޝަރީޢަތުގެ ޤާނޫނަކަށް ނުވާއިރު ހުރިހާ އިންސާނުންގެ ހައްގެކެވެ. ތިމާގެ ދިފާޢު ކުރުމަށް ވަކީލު ބަހައްޓާ ދިފާޢު ކުރުމުގެ ހައްގު ޢިލްމުވެރިން ބަޔާންކޮށްދީފައިވެއެވެ.

ޖިނާއީ ހާލަތު: ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާއަށް ހައްގުވާ ދިފާޢުގެ ހައްގަކީ ކޮންމެ ޝަރީޢަތެއްގައިވެސް ދިނުމަށްޓަކައި ހައްގު ހަމަޖެހިފައިވާ ދިފާޢުކުރުމުގެ އުސޫލެކެވެ. އަދި ކުށްވެރިވާ ދިފާޢުގެ ހުކުމްތަކާއި ތިމާގެ ދިފާޢު ކުރުމުގެ ހައްގު ދިނުމެވެ. އަދި ދިފާޢު ކުރުމަށް ތިމާ ދިފާޢުކުރެވޭނެ ހައްގު ދިނުމެވެ. އަދި

القاضي أبو الحسن الماوردي އާއި القاضي أبو يعلى ގެ ދިފާޢުކުރުމުގެ ހައްގު ދީފައެވެ. الماوردي އަކީ ވިދާޅުވެފައި ވާހަކަ. ޤާނޫނީ ހަމަޖެހުމަށް ތުހުމަތުގެ ޢަދަދު ޝަރީޢަތް ކުރިއަށްދާ މަރުހަލާގައި އެމީހެއް ހުކުމެއް ކުރުމަށް ފެށުމަށްވުރެ ކުރިން ދިފާޢު ކުރުމަށް ފުރުސަތު ދީފައެވެ. ހަމަޖެހިފައި ކޮންމެ ކަމަކު ތުހުމަތު ކުރެވޭ ފަރާތުގެ ހައްގު ފާހަގަކުރެވެއެވެ.

ހައްޤުތަކާއި ޒިންމާދާރުކަން ދިފާޢުކުރުމުގެ ހައްގު ހަމަހަމަ ދިނުމުގެ ތެރޭގައި ބެހެއް ނުލިބުނެވެ

ފުރަތަމަ ބައި: ޢިޤްތިޞާދީ އިސްލާހު

ފުރަތަމަ ދަރުސް:

އެބައިމީހުންގެ އެއްބަސްވުމާއި ޝަރީޢަތުގެ ދަށުން ހިމާޔަތް ފާހަގަކުރެވެ. އެފަދަ ފަރާތްތަކުގެ ތެރެއިން، "އަހްލުއްޛިއްމާ براءةُ الذمَّة

ކަމަށް ވާއިރު ޒިންމާދާރުކަން ބޭނުންކުރުމުގެ ފުރުސަތުތަކެއް ހިމެނޭ ގޮތުގައި ދިފާޢުކުރުމަށް ފުރުސަތު ހުރިތޯ؟" ގެ ސުވާލުގެ ޖަވާބު

ބަޔާންކުރެވިދެއެވެ.

ދެވަނަ ދަރުސް:

ބައިވެރި ހަމަހަމަކަމުގެ ދުވަހު ޒިންމާގެ ފުރުސަތުތަކުގެ ދަށުން އެތަނުގައިވެސް ސަލާމަތާއި ބަރަކާތްތަކާއި އިތުރު

އަނބިދަރިންގެ ޢިލާޤާތު ޤާއިމުކުރުމަށް. އެހެނިހެން ސަލާމަތާއި ބަރަކާތްތަކާއި އިތުރު އަނބިދަރިންގެ ހަމަހަމަ ކަމާއި

ކުރުމަށްވެ. އަސާސީ ހައްގުތައް ސަރުކާރުގެ ހިމާޔަތުގައި ޤާނޫނީ ގޮތުން ޤާނޫނީ ހައްގުތައް ޤާއިމުކުރުމަށް ޝަރުޠުތައް ފުރިހަމަ

ކުރުމަށް ގާނޫނީ ގޮތުން ދިނުމަށް ޤާނޫނީ އެކި ދާއިރާތަކުގެ ތެރެއިން ހަމަހަމަ. ބޭނުމަކީ އަސާސީ ހައްގުތަކާއި ސިފަފުރިހަމަ ތަޢާރަފް ކުރުމެވެ.

އެހައްގު ހިމެނުމުގެ ޤާނޫނީ ސިޔާސަތުތަކާއި އަސާސީ ޤާނޫނު -ތަފާސް- ދިފާޢު ކުރުމަށެވެ. ދީން އެހައްގު ވަރަށް ގިނަ

ޤާނޫނީ ޙައްޤު ތަޢާރަފް ކުރުމުގައި ދީނީ ޤާނޫނީ ޤާނޫނުއަސާސީގެ ތަފާސް ދިފާޢު ކުރުމަށެވެ. އެހެނިހެން

އަސާސީ ހައްގުތައް ޤާނޫނީ ގޮތުން ދީން ހިމެނިފައިވެއެވެ.

އަދި މިހާލަތުގައި ހުއްޓުވައިލެވޭނީ ހުއްޓެވެ. އެއީ ގަވާއިދުން އެބަހީ ތުހުމަތު ހުއްޓުއްދާ ފަހުން އިޤްރާރުވެއްޖެނަމަ އޭރުވަނީ އިޤްރާރުގެ މައްޗަށް ބިނާކުރެވޭނެ ހުއްޓެވެ. ނަމަވެސް އެކަމާ ދެކޮޅަށް އިޤްރާރުގެ މަތީގައި ދެމިނުހުރެއްޖެނަމަ ދެން އެދަރަޖަ ނުވަތަ ހުއްޓެވެ. އެ ޙުކުމަކީ އިޤްރާރަށް އަހުލުވެރިން ނިންމާނެ ސާބިތުވާ ޙުކުމުގެ ފިޤްހު އާންމު ޙުކުމަކީ އިޤްރާރުގެ މައްޗަށް ބިނާކުރެވޭ ހުއްޓެވެ.

ކުށުގެތުހުމަތުގައި ހައްޔަރުކުރުމަކީ ޝަރީޢަތުގެ ނަޒަރުން ހުއްދަކަމެއްހެއްޔެވެ؟

މިފަދަ އަދަބު ދޭފަދަ ބައެއް ކަންތައްތަކާ ގުޅޭ ކަންތައްތަކުގައި ކުރުމަށް ވާޖިބުވާ ގޮތުންނެވެ. އަދި ކަންތައްތަކަށް ވާސިލުވުމަށް ކަންތައްތަކުގައި ޝަރީޢަތުގައި ކަންތައްތަކުގައިވާ ބައެއްކަންތައް ހުއްދަކުރެވިފައިވާ ވާހަކަ ފާހަގަކޮށްފައިވެއެވެ. އެގޮތަށް ހުއްދަކުރެވިފައިވާ ބައެއް ކަން ކުށުގެ ވާސިލުވުމަށް ބަލައިގެންވެއެވެ. ފުޤަހާއުންގެ "يُغْتَفَرُ في الوَسَائِلِ مالايُغْتَفَرُ في المَقَاصِدِ" އެވެ. މާނައަކީ "މަޤްޞަދަށްވުރެ ވަސީލަތްތަކުގައި ބޮޑަށް ލުއިތަކެއް ދެވޭ ކަމެވެ. މަޤްޞަދާ ގުޅުން ހުރި ވަސީލަތްތަކުގައި ހުއްދަވާ ކަމެއް ހުއްޓެވެ." މިޤާއިދާގެ ދަލީލު بنوقُرَيْظَةَ ގެ ބަނީ ޤުރައިޒާގެ ޙަދީޘް ސަޙާބީންނަށް ރިވާ ކުރެއްވިކަމުން ސާބިތުވާ ގޮތުން ބިނާކުރެވިފައިވާ ތަނެއް ސާބިތުކުރެވެއެވެ. އަދި ކުރެއްވި ސަޙާބީ -އަބޫ ސައީދުލް- ޤުރަޟީ ހުއްޓެވެ.

عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَيْرٍ حَدَّثَنِى عَطِيَّةُ الْقُرَظِىُّ قَالَ كُنْتُ مِنْ سَبْىِ بَنِى قُرَيْظَةَ فَكَانُوا يَنْظُرُونَ فَمَنْ أَنْبَتَ الشَّعْرَ قُتِلَ وَمَنْ لَمْ يُنْبِتْ لَمْ يُقْتَلْ فَكُنْتُ فِيمَنْ لَمْ يُنْبِتْ.

عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَيْرٍ ރިވާކުރައްވައެވެ. عَطِيَّةُ الْقُرَظِىُّ ވަޙީކުރެއްވިކަމަށް ރިވާވެއެވެ. ދިފާޢުކުރާ (އެބަހީ عَطِيَّةُ الْقُرَظِىُّ) ވަގުތުގައި ބަނީ ޤުރައިޒާގެ އަސީރުންގެ ތެރޭގައެވެ. އޭރުގައި އެބަހީ ބާލިޣުވެފައިވާ ނުވާތޯ ބެލުމަށް ބަލައިލިއިރު ބާލިޣުނުވާ ފިރިހެނުން، އަދި ކުރިން ވާނުވާކަން ދެނެގަތުމަށް އިސްތިރީގެ ހުގައި ބާލިޣުވި ނުވިކަމުން އިސްތިރީގެ ހުގައި މިހުން ބާލިޣުވެފައިވާ މީހުން ގަތުލުކޮށްފިއެވެ. އަދި ވާތާ ނުވާތައް އިސްތިރީގެ ހުގައި ނުވާ މީހުން ބާލިޣުވުމުން ދޫކޮށްލެވިއެވެ.

-عَطِيَّةُ الْقُرَظِىُّ ރިވާކުރައްވައެވެ.- އޭރުގައި ދިފާޢުކުރާ ވަގުތުގައި ވާނުވާކަން ދެނެގަތުމަށް ބެލުމަށް ތަކުރާރު ކުރެވިއެވެ. ބަލާ ބަލާނެ ގޮތަކީ ބަލާނެ ގޮތުން ހިފެހެއްޓުމަށް ބަލައިލިއިރު ހުރިގޮތުން ހިފެހެއްޓުމެވެ. ނަމަވެސް ވަކި މަޤްޞަދަކާ ހެދުމުގެ ވަސީލަތެއް ބަލައިގެން ތަކުރާރުކުރި ކަންތައްތަކުގައި މިގޮތަށް ހުއްޓެވެ. ވީމާ، މިތަނުގައި ވަކި ތަކުރާރުކުރުމާ ގުޅުން ހުރިކަން ސާބިތުކޮށްދޭ ހުއްޓުވާލުމާ ބެހޭ ހުއްޓުވާލުމަށް ދިއުމެވެ. އަދި ދިއުމުން ސާބިތުވާ ހުއްޓުވުމުން ދެމިހުރުމާ ވަސީލަތެއް ހުއްޓުވާލުމަށް ޖާއިޒުވާ ގޮތެވެ. އެކަން ހުއްޓުވާލުމަށް ބަލައިލިއިރު ބެލެނިވެރިޔާގެ ބަޔާނާ މަޤްޞަދު ނުވަތަ ތަކުރާރުކުރުމުގެ ވަސީލަތެއް ގޮތުން އަދަބު ދިނުމުގެ ބާރު ހުއްޓުވާލުމަށް ބާރު ދޭ ހުއްދަ ހުއްޓެވެ.

ފުރަތަމަ ބާވަތް:

المُتَّهَم އަކީ ތުހުމަތު ޖަހާފައިވާ މީހާއަކީ ގުނަހުގާރެއް ކަމުގައިވާ މީހެއް ނަމަ އޭނާ އިތުރުކުރުމެއް ނެތި އަދަބު ދިނުމަށް ހުއްޓެވެ.

ދެވަނަ ބާވަތް:

المُتَّهَم އަކީ އެހާ ވެރިވެފައި ނުވާ ބާވަތުގެ އަދަބުވެރިއެއް ނަމަ، އެބަހީ އޭނާ ތުހުމަތުގެ ކުށްވެރިވިކަން ސާބިތުވުމާ އެކު ހުއްޓުވުމަށް އަދަބުވެރިއެއް ނަމަވެ. މިފަދަ މީހުންގެ ބާވަތު އަދަބުވެރިއެއް ސާބިތުވާ ހައްޔަރުކުރެވޭ ހުއްޓެވެ. މިއީ ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކުން ސާބިތުވެއެވެ. ރަސޫލާ އަށް ސާބިތުވި ޙަދީޘެވެ. عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ «أَنَّ النَّبِىَّ -صلى الله عليه وسلم- حَبَسَ رَجُلاً فِى تُهْمَةٍ». بَهْز بْن حَكِيمٍ އާއި ދާދާގެ ބައްޕަ އަދި ބައްޕަ ބަހުގެ ނަބިއްޔާގެ އަރިހުން ރިވާކުރެއްވިއެވެ.

التُّهْمَةُ ގެ މާނައަކީ الشَّكُّ އާއި الرِّيبَةُ އެވެ. މިލަފްޒުގެ އިސްތިލާޙީ މާނަ، ލުޣަތީ މާނައިން ބޭރުވެގެން ނުދާކަމުގައެވެ. އެބަހީ އިސްތިލާޙީ މާނައާއި ލުޣަތީ މާނައަކީ ގާތްގަނޑަކަށް އެއްމާނައެކެވެ.

المُتَّهَم ގެ އިސްތިލާޙީ މާނަ:

المُتَّهَم އަކީ "އެކަމެއް އުފެދުނު ނިސްބަތްކުރެވިދާނެ މީހާއަށް އެނިސްބަތްކުރެވިދާނެ ކަމުގެ ސަބަބުން ދަޢުވާކުރެވިފައިވާ މީހާއެވެ.

المُتَّهَم އަކަށް ވަނީ ކިހިނެއް ހެއްދެވޭ؟

الموسوعة الفقهية الكويتية ގައި ދެއްވާފައިވާ ބަޔާންތަކުން ބައްލަވައިލެވިފައިވާ ވާހަކަތަކުގެ އަލީގައި ބުނެވިދާނީ މިހެން: ދަޢުވާކުރާ ފަރާތަށް ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާ، އެކަމެއް ކުރިކަން ނިސްބަތްކުރެވިދާނެ ކަމަށް ދެކިދާނެ ދަލީލެއް ނުވަތަ قَرِينَة އެއްވެސް ނެތްނަމަ ބަރީ އުޅޭނެ ކަމަށް ދަލީލުތަކުން ސާބިތުވެއެވެ. އެބަހީ އެކަން ކުރިކަން ސާބިތުނުވާހާ ހިނދަކު ކުށެއް ނުކުރާ މީހެއް ކަމަށް ވަނީއެވެ.

އަސްލަކީ بَراءَةُ الذمَّة ކަމުން ވާއިރު އެބަހީ ދެއްކޭނެ ހެކިތަކާއި ދަލީލުތަކުން ސާބިތުނުވާހާ ހިނދަކު ކުށެއްގެ ތުހުމަތު ނުކުރެވޭ މީހާގެ ބައިވެރިވުމަކީ ހިނގާނެ ކަމެއްތޯ؟

އަސްލަކީ بَراءَةُ الذمَّة އެވެ. އެބަހީ ހުރިހާ ކަމަކުން ބަރީއަތްވެފައި ވުމެވެ. ނަމަވެސް ދަޢުވާކުރާ ފަރާތް ދަލީލާ ޝާހިދުން ގެނެސް ސާބިތުކޮށްފިނަމަ ނޫނެވެ. އެކަމާ ހެދިގެން ތުހުމަތު ނިސްބަތްކުރެވިދާނެ ކަމެއް ކުރިކަމަށް ދެކޭނެ ސަބަބު ތަޙްޤީޤުކުރުމަށް ހުކުމުގެ އެދުމެއް ބަޔާންކޮށްފައިވޭތޯ. ހައިސިއްޔަތު ބެލުމުގެ ޙައްޤު ތުހުމަތު ކުރެވޭ މީހާގެ ޙައްޤުތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން ޝަރީޢަތުގެ އަސާސެއް ބައްދަލުކުރެވޭ ފަދައިން ތުހުމަތު ކުރެވޭ މީހާ ވަކި ސިފައަކަށް ޢަމަލުކުރުމުގެ ގޮތުން ވެސް ސިފަކުރެވެއެވެ. ސިފަކުރެވިފައިވާ ތުހުމަތުގެ ބާވަތް (އެބަހީ ހައްދުގެ ޙުކުމްތަކާ ގުޅޭ) އެއްގޮތެއް ނުވާކަމުގައިވާނަމަ ތުހުމަތުގެ އެއްބާވަތެއް ނިސްބަތްވާ ތުހުމަތާ ސާބިތުނުވާ ޙާލަތުގައި ހުކުމް ކުރަންވާނެއެވެ.

އެއީ ހުރިހާ ހަމަޖެހުންތަކުގައި ސަލާމަތީ ނިޒާމެއް ބިނާވެފައިވާ ގޮތެވެ. އެއީ ނަމަކަށް ތުހުމަތު ކުރެވޭ މީހާ އިސްލާމްދީނުގެ ޝަރީޢަތުގެ ހައްދުގެ ޙުކުމްތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން، ތުހުމަތުގެ އިތުރަށް ހިފެހެއްޓުމަށް ވަކި ފަރާތްތަކުން ގޮތެއް ނިންމުމުގެ ޢަދަދު މަދުނުވެވޭނެ ކަމަށް ވެއެވެ. ތުހުމަތުކުރެވޭ މީހާ ޙައްޤުތަކުގެ ބައިގައި ސިފަކުރެވިފައިވާ ގޮތަށް ޝަރީޢަތަށް ބަލާއިރު، ވަކި ތަޙުޤީގެ ނިޒާމެއް ހިފެހެއްޓުމުގެ ހައްދު ހުރިހާ ކަމެއްގައި ބަލަހައްޓަން ޖެހެއެވެ.

އިސްލާމީ ސިޔާސަތު ސިފަކުރެވިފައިވާ ފަދައިން ހައްދު ތިބާ ހުކުމްތަކުގެ ގާނޫނު ތަޙުޤީގާ ހަވާލުކުރެވިފައިވާ ކަމެއްގެ ނިޒާމެކެވެ. ކަމަކަށް ތުހުމަތު ކުރެވޭ މީހާ ހުކުމް ކުރެވިދާނެ ފަރާތާ ބަލާއިރު ހައްދު ތަނުގެ ޙައްޤުތަކަށް ތުހުމަތު ކުރެވޭ ހުރިހާ ކަމެއް ޒިމްމާވާ ވަކި ފަރާތެއް ހެއްދެވޭތޯ؟ ޙަވާލުގައި ތުހުމަތު ކުރެވިފައެވެ. ހަމަޖެހިގެން ވާނީ ސާބިތުވާނަމަ އެއްވެސް ކުށެއް ކުރިކަމުގެ ޙުކުމް ކުރެވިފައެވެ. އެކަމާ ހުރިހާ ސިޔާސަތު ސިފަކުރެވިފައިވާ ފަދައިން ތުހުމަތުކުރުމުގެ ޙައްޤު އެބަހީ ހުކުމް ކުރެވިފައިވާ ކަމެކެވެ.

އަދި ނުވެއެވެ. އެއަރުވާ ތުހުމަތު ކިޔައެވެ. ދަރުސް ސިޔާސަތު ހުކުމްތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން، ހައްދު ޤަބޫލުކުރެވިފައިވާ، ބަލާއިރު ތުހުމަތުގެ ތަޙުޤީގުގެ ޤަބޫލުކުރެވިފައިވާ ސިފަތައް ހިފެހެއްޓިފައިވާ ފަރާތް ފަދައިން ތުހުމަތު ބެލުންވެދާނެއެވެ. މިސާލަކަށް އަދަބުދިނުމުގައި ތުހުމަތު ބެލުމަށް ސަބަބުވާ ގޮތުގެ ސަބަބުތަކުން ނުކުރެވޭނެއެވެ. ތަޙުޤީގުގެ ތުހުމަތު ވަކިކުރުމާ ހަވާލުކުރެވިފައިވާ ކަމަށް ތުހުމަތު ކުރެވޭ މީހުންނަށެވެ.

ތުހުމަތުކުރެވިފައިވާ ތަޙުޤީގު ނުކުރެވޭނެ ކުށް ކުރިކަމުގެ ޙުކުމްތަކުގެ ގޮތުގައި ހިފެހެއްޓޭނީ ކިހިނެއްތޯ؟ ހިފެހެއްޓޭނެ ވަކި މުއްދަތަކާއި ތަޙުޤީގު ކުރުމުގެ އިޖުރާއަތު ކުރެވޭނީ ކިހިނެއްތޯ؟

ބަނދުކުރުމަށް ޙުކުމް ކުރުމަށް ދަޢުވާކުރެވޭނެ ވަކި ބަޔާނެއް ނެތްކަމުގައިވާނަމަވެސް ޤަބޫލުކުރެވޭނެ މިންވަރަށް ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ. ނަމަވެސް މިކަން ޤަބޫލުކުރުމުގެ ފިޤުހީ ބަހުސްތަކުގައި، ހުރިހާ ފަރާތަކަށް ބަލައިލުމުގެ އަދަބުދިނުމުގެ ފިޤުހީ އިޖުތިހާދީ ރައުޔުތަކަށް ބަލައިގެން ވިދާޅުވާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

الموسوعة الفقهية الكويتية ގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. މިހެންވީ ކަމުގެ ތުހުމަތު ފުރިހަމަ ބަލައިގަނެވުން މިސާލަކަށް ތުހުމަތު ކުރެވިފައިވާ ކަމުގެ ފިޤުހީ ބަހުސްތައް ބަލައިގެން ފިޤުހީ ޚިލާފުވެ މާނަ ގައިގާ ޤާނޫނު ހުކުމްކުރެވެއެވެ. ޤާނޫނުގެ ފިޤުހީ މާނަ އިޖުތިހާދުގެ ޤަބޫލުކުރެވޭނެ ސަބަބުތައް ނުކުތާ ހުކުމެވެ.

ނަމަވެސް ތަފާތީ އެއީ އެންމެ ކުޑަ މިންވަރަކަށެވެ. މައްސަލަ ތަކުލީފުކުރުމުގައި އަދަބު ދޭއިރު މުސްލިމުންނާއި ގައިރު މުސްލިމުން ތަފާތު ކުރެވިދާނެއެވެ.

މުހިންމު މަފްހޫމުތައް: ތަޢުޒީރު، ތަޢުދީބު، ޝަރީޢާ

ޚުލާޞާ

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އަދަބެއް ޙައްދާއި ޤިޞާޞްގައި އަދަބެއް ދީފައިނުވާ ކަމަކަށް އަދަބެއް ދިނުމަކީ ތަޢުޒީރެވެ. ތަޢުޒީރަކީ ހާލަތާއި ކުށުގެ ބާވަތަށް ބަލައިގެން ފަނޑިޔާރަށް އިޖުތިހާދު ކުރުމުގެ ބާރު ލިބިގެންވާ ކަމެކެވެ. އަސްލަކީ ގާނޫނު އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާއި އެއްގޮތަށް ތަނފީޒުކުރުމުގެ ބާރު ބަޔާންކޮށްދިނުމެވެ. އަދަބު ތަޢުޒީރު ދިނުމަކީ ތަޢުޒީރު އެކަށީގެންވާ ގޮތަކަށް ކަނޑައަޅާ ހަމަތަކާއި ކަމަކަށް ދިނުމެވެ. އަދި ތަޢުޒީރުގައި ކުށްވެރިޔާ ތަރުބިއްޔަތު ކުރުމަކީ މަޤްޞަދެވެ. ތަޢުޒީރު ދިނުމުގައި ގައިޚާއްޞަ ހާލަތުތަކަށް ބަލައިގެން ހަމަތަކެއް ޝަރީޢަތުން ކަނޑައަޅާފައިވާ ހަދަފުގެ ތެރެއިން ޝަރުޢީ ސިޔާސަތުގެ ފަރާތުން ކަނޑައެޅެނީ ހުކުމްތަކެވެ. ނަމަވެސް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އާދައިގެ މަޤްޞަދުތަކަކީ މަޞްލަޙަތު ހާޞިލުކުރުމާއި މަފްސަދާ ދުރުކުރުމެވެ. ކަމަކީ ޙައްޤުތައް ލިބިދިނުމާއި ޝަރީޢަތުގެ މަޤްޞަދުތައް ހާސިލުކުރުމަށް މަސްލަހަތާއި ޙިކްމަތް ބެލެހެއްޓުމެވެ. އިސްލާމީ ޤަވާޢިދުތަކުގެ ތެރެއިން ވެސް ވީއެވެ. ފިޤުހީ ޤާޢިދާއަކީ ވެސް "يُغْتَفَرُ في الوَسَائِلِ ما لا يُغْتَفَرُ في المَقَاصِدِ" "މަޤްޞަދުތަކުގައި ނުދެވޭ ފުރުޞަތު ވަސީލަތްތަކުގައި ދެވޭނެ" މާނައަކީ މަޤްޞަދުތަކުގައި ހުއްދަނުވާ ކަންތައް ވަސީލަތްތަކުގައި ހުއްދަވެއެވެ. މިގޮތުން މިއިސްލާމީ ޤާނޫނުގައި ތަޢުޒީރުގެ މައްސަލަތަކުގައި ބައެއް ކަންކަމުގައި ފަރުޤުތަކެއް ޤަބޫލުކުރެވެއެވެ. ޢަމަލުތައް އަމުރުތަކުގެ ތެރެއިން ބާވަތްތަކާ ގުޅޭ ކަންކަމާ ގުޅިގެން ތަޢުޒީރު ދިނުމުގެ ޙާލަތުތަކާ ގުޅޭގޮތުން ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކެއް މަޤްޞަދުތަކާ ގުޅިގެންވާ ޙުކުމްތަކެއް ދެމެހެއްޓުމަށް ނަޞްއެއް ނެތް ކަންކަމުގައި ތަޢުޒީރަކީ ޙާކިމަށް ދެވިފައިވާ ޙައްޤެކެވެ. ޢިލްމީ ގޮތުން ތަޢުޒީރީ އަދަބުތައް ކަނޑައަޅާ ގޮތާއި ފަރުދުގެ ޙައްޤުތައް ހިމާޔަތްކުރުމުގައި ނަމަވެސް ތަޢުޒީރުގެ ޙާލަތްތަކާ ގުޅޭގޮތުން ނުވަތަ ޙާލަތުތަކަށް ބަލައިގެން ޤާނޫނުތައް ހަދައިފާނެއެވެ. އަދި މިފަދަ ކަންކަމުގައި ސިޔާސީ އަދަބު ދިނުމަކީ ޤާނޫނުތަކުގެ ތެރެއިން ޙާކިމަށް އިޖްތިހާދުކުރެވޭނެ ކަމެކެވެ.

ދިރާސާ ހިދާޔަތް

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ތަޢުޒީރުގެ ބާވަތްތަކާއި ހަމަތަކުގެ ބަލާލުމަށް މިދިރާސާ ހުށަހަޅާލައްވަމެވެ. އަދި ތަޢުޒީރުގެ ޙާލަތުތަކާ ގުޅޭ ގޮތުން ޝަރީޢަތުގެ ދަލީލުތައް ދިރާސާކޮށް ބަޔާންކުރުމެވެ. މިދިރާސާގައި ތަޢުޒީރުގެ ބާވަތްތަކާއި ހަމަތަކުގެ ތަފްސީލު ތަޢުރީފު ތަޢުޒީރުގެ ޙުކުމާއި ތަޢުޒީރުގެ ދަލީލުތަކާއި ފަރުޤު ބަޔާންކޮށްފައިވާ ގޮތެވެ.

ދިރާސާގެ ނަތީޖާ

التُّهْمَة ގެ ތަޢުރީފާއި

أبو السعادات، އެބަޔަކާ ގުޅޭ ފޮތެއްގައިވާ النهاية في غريب الحديث والأثر ގައި ތަޢުރީފުކުރައްވާފައެވެ. التُّهْمَة އަކީ މާނައަކީ فُعَلَةٌ ގެ ވަޒަނުންނެވެ. މިޢުނާ ނުވަތަ ވަހުމު الْوَهْم އިންނެވެ. التَّاءُ އަކީ ވާވު وَاو ގެ ބަދަލުގައެވެ. -ބުނެވޭގޮތެވެ- "تَهَمْتُهُ ظَنَنْتُ فِيهِ مَا نُسِبَ إِلَيْهِ" އޭނާގެ ނިސްބަތްކުރެވިފައިވާ ކަމެއްގައި ތުހުމަތުކޮށް ހީކުރުމެވެ ކަމާއި ޝައްކުކުރުމެވެ.